

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

(152)

KRAJKÓ ANDRÁS

SCHÖPFLIN ALADÁR ADY-KÉPÉNEK VÁLTOZÁSAI

SZEGED

1983

ISBN 963 481 374 7

HU ISSN 0324—6523 Acta Univ. A. József Nom.
HU ISSN 0586—3708 Acta Hist. Litt. Hung.

KRAJKÓ ANDRÁS

SCHÖPFLIN ALADÁR ADY-KÉPÉNEK VÁLTOZÁSAI

A századforduló táján, túl a millenniumi ünnepségek elringató, illúziókat keltő mámorán, mikor Schöpflin Aladár feltűnik könyvbírálataival a *Vasárnapi Újság*ban, szellemi életünkben, de különösen az irodalomban kezdenek kirajzolódni azok a kontúrok, célok, törekvések és megjelennek azok az élmények, lelki izgalmak, témák, amelyek egyre határozottabban sejtetik az új készülődését, a meglévőtől szinte mindenben különböző áramlatok indulását. A helyzet ugyan még nem érett meg a mozgalom zászlóbontásához, de előbb *A Hét* körül, majd újabb és újabb csoportosulásokban létrejön az egymásra találás is. A társadalmi nyugtalanság talaján egyre erősödő szellemi pezsgésben megindult átrendeződéseknek, útkereséseknek irányt és célt mutató egyéniségek is jelentkeznek. Ignotus például a modernebb életérzést és látást sugárzó költeményei publikálása közben már az új irodalom jelenségeit, fejlődésének értelmét, irányát és esztétikai másféleségét tárgyalja és tudatosítja. Osvát Ernő pedig a friss erőket szervező és számukra lehetőségeket adó fórum megteremtésén, új lapterveken dolgozik.

Schöpflin egyelőre még egy másik világban: Gyulai büvökörében él. Talán e szellemi apaságnak is köszönhető, hogy e korban szokatlanul fő élethivatásnak a kritikusi munkát vállalja, de ebben természetesen mégis döntő elhivatottsága, felkészültsége és személyes adottsága volt. A pályája kezdetén minden jel szerint tájékozódásában, ízlésében és ítéleteiben erős szálakkal a konzervatív irodalomhoz kötődött. Noha merevségeket kerülő, a konzervativizmuson túlmutató, dogmákat nem tűrő, szabadabb, érteni akaró szelleme már érződik ekkor is; mégis gondolkodását, életérzését, látását alapvetően az ortodox eszmekörök határozták meg. Ez a belső azonosulása, világnézeti és esztétikai elkötelezettsége tette magától értetődővé, hogy nem a kenyérkeresés kényszerítő szorítása miatt, hanem természetesen vállalta és szolgálta a *Vasárnapi Újság* enciklopédikus képes családi közlöny könnyed, századforduló előtti illúziókból táplálkozó, olykor liberális, de következetesen konzervatív szellemét, és meggyőződéssel méltatta e szellemet és életérzést kifejező hivatalos irodalom természetét és nagyságait.

Szemmel látható, hogy élvezzi, szereti munkáját. Egyénisége, adottságai szinte kijelölik a kritikusi tevékenységre. Munkáiban már a pályája elején fellelhetők azok a rokonszenves vonások, amelyek később még jellemzőbbek lesznek. Írásait olvasva soha nem támad az az érzésünk, hogy lám „én a bíráló milyen tévedhetetlen okos vagyok”. Nem a magamutogató fölény, hanem az alázat vezet. Ő mindig észrevétlenül, szerényen háttérben marad és előtérbe a mű kerül; egyszerűen közvetíteni és értetni akar. Gyulai is egyebek között azért imponál neki, mert úgy véli, hogy a „Nagy megértők közé tartozik, aki belé tudja magát élni mindenbe, ami elébekerül... és a dolgokat minden oldalukról és minden vonatkozásban meg akarja érteni.”¹ Ugyanebben a

¹ SCHÖPFLIN: Magyar írók. Bp., 1919. 24.

tanulmányban emeli ki: „Sarkalatos elve az ő kritikájának az, hogy az irodalmi művet csak mint egészet tudja nézni.”²

Szereti ő is „derékon” ragadni az adott művet; nem a részletek, de az egész érdekli. Tudatosan kerüli az aprólékos mérícskéléseket, sőt a művet sem önmagában levőnek tekinti, hanem igyekszik egységben látni; alkotót, írói művészetét és egyéniségét; egyéniséget és társadalmi talaját, meg irodalmi hátterét. Nincsenek ugyan látványos, különleges eredeti eszközei, nem használ díszítő elemeket; talán szándékoltnak is puritán, egy kicsit száraz, szikár a stílusa, de mégis lehetetlen nem figyelni szavára, mert világos okfejtésű, okosan érvelő munkáiban mindig mond valami lényegeset. Már pályája elején tekintélyt szerzett, és mivel hivatalosan is elismert írókat méltatott, logikusan volt remélhető, hogy a konzervatív kritika erőssége lesz. Nem vált valóra ez a remény, noha túl volt már a harmincadik évén, és világnézetében, ízlésében joggal megállapodottnak, beilleszkedettnek vélhetnénk. Már csak azért is, mert munkái művészet iránti érzékenységen, tudósi alaposságon, irodalomszereteten túl, még alig sejtetnek valami más lehetőséget. Mégis, őt is, hamarosan magával ragadja szellemi életünk új áramlata és sodrásában másfele fejlődik az ember és a lélek. Előtte is új, izgató, hívó távlatok nyílnak, új eszmék és értékrendek jelennek meg, és hatásukra véglegesen a megújult magyar irodalom vonzáskörébe kerül, és annak néhány év alatt az egyik legjelentősebb kritikusává lesz.

Nagyívű ez a pálya, és határozott módosulása után már nincsenek látványos fordulatai, éles törésvonalai. Sikerült történelmünk buktatóit és csapdáit is többnyire kikerülnie. Bizonyára azért is, mert Schöpflin nem sodródó, könnyen hódoló, divatnak engedő, hanem visszafogott temperamentumú, csendesesen, lassan érlelő, kissé zárkózott ember volt. Azonban olyan, aki mégis nyitott, eleve nem elutasító, nagyon is érdeklődő, a dolgok lényegét kereső, megérteni igyekvő szellem és elég rugalmas, érzékeny ahhoz, hogy tudjon figyelni az újra; értse, befogadja és megtartsa a termékenyítő gondolatokat. Igaz, nem azonosult gyorsan, de amivel azonosult, azt teljes emberségével maradandóan birtokba vette és kitartó hűséggel ragaszkodott is hozzá. Úgy fejlődött, hogy tudatának alaprétegei csaknem változatlanul maradtak és az új ismeretek ehhez szervesen kapcsolódva, körönként bővítették, gyarapították világgképét. Úgy tudta befogadni az új eszméket, hogy a meglevőket nem kellett látványosan, teljes egészükben feladnia. Úgy tudott építeni, hogy alig bontott le valamit. De volt ennek árnyoldala is. Mindebből természetesen következett, hogy a századforduló után nálunk is annyira jellemző világnézeti átrendeződésben, „megőrizve — megtagadva” fejlődésben, nála mindig nagyobb hangsúlyt kapott a „megőrizve”, mint a hasonló utakon járó pályatársainál. Ezért világgképében a régi és az új szimbiózisa makacsabb, olykor visszafogóbb is volt, és világgképére mindig is jellemző maradt a kevertség. Nehezek voltak ez Schöpflin számára, de mégis az volt a szép, hogy ezzel együtt is, egy életen át, az emberfordító ellenforradalmi időkben is, bátran és hűségesen vállalta a progressziót.

Abban, hogy Schöpflin megvívhatta a maga „szellemi szabadságharcát” és zárkózhatott a nemzet teljes megújításáért küzdők sorába, az irodalomban pedig a progresszió egyik vezető egyéniségévé fejlődhetett, különleges jelentősége volt Ady felszabadító, tudatosító hatásának és annak a meg-megújuló felkavaró, gondolatot, embert; látást, életérzéseket formáló, állásfoglalásra készítető erőnek, mely költői életművéből kisugárzik. Mi nem mutatja ezt jobban, mint az, hogy Schöpflin ettől az élménytől sohasem tudott s nem is akart szabadulni; élete végéig foglalkoztatta, és látásában, reagálásaiban; nyíltan, vagy rejtve, mint domináns elem állandóan benne munkált. Róla írt legtöbbet, és a kortárs nemzedék Ady-tudatát össze is foglalta. Kü-

² Uo. 23.

lönleges szerepe volt az Ady körüli harcokban, még inkább az Ady-életmű jelentőségének felismerésében, értékeinek tudatosításában, őrzésében és átörökítésében. De ez az élmény más írásaiban is vissza-visszatérő példa; mutatva, hogy számára a költőbarát életműve és elfogadott világszemlélet program és mérték lett.

1. Az Ady-élmény jelentkezése.

Komlós Aladár személyesen is jól ismerte; nyilván emlékei is alátámasztják azt az állítását, miszerint; „Schöpflin belső küzdelem nélkül, örömmel fogadta az új dolgokat.”³ Valóban, a fogékonyság mindig is jellemző volt rá. De azt, hogy az újat beszó küzdelem nélkül tudta volna birtokba venni, már nem fogadható el. Írásaiban gyakran vallott arról, hogy neki is sok mindennel, önmagával is meg kellett küzdenie, amikor levedlette ortodox „szellemi kigyóbőrét”, elszakadt az uralkodó világszemlélettől és a hívó, de ismeretlen, kétségeket és reményeket egyaránt keltő újat vállalta.

Hihetünk emlékezéseinek, mert valóban nem lehetett és nem volt könnyű, belső vívódásoktól mentes ez az átváltozás. Még akkor sem, ha — mint ez köztudott — a századfordulót követő években igen nagy volt az új affinitása. Nem volt könnyű, mert a kialakult társadalmi nyugtalanság állásfoglalásra készítő ereje, és — Király István igen találó szavaival: az „eltöprengtető krízis” — különösen a szellem embereit szinte kényszerítette az új tájékozódásokra, a rossz közérzetet kiváltó okok feltárására és a kivezető utak keresésére. Erős volt a történelem előrehajtó sodra, kitérni előle nem igen lehetett. Igaz, mindez sürgette és segítette az új orientációkat, de mert a *merre, hogyan* izgató kérdései nyitottak voltak és a lehetséges válaszok is eltértek, ezért tisztázásukért, különösen az olyan típusú embernek, mint Schöpflin is volt, számos nehéz akadállyal kellett megküzdenie.

Többek között ilyen volt a magyar progresszió helyzete is, amely amorfi jellege és kiforratlansága miatt, nehezítette is az első lépéseket. A félféudális gazdasági, társadalmi, szellemi berendezkedés ellen küzdők között, céljaikat és szervezetségüket tekintve legegységesebb munkásosztály volt. A polgári baloldal pedig, mely számát tekintve ugyan kicsiny, de helyzeténél és a ráváró feladatoknál fogva, szerepét és súlyát tekintve, igen nagy volt, még nem tudott felnőni a feladataihoz. Soraikban csak a jelen, csak az adott viszonyok elutasítása volt egyértelmű, de ez is különböző eredetű és intenzitású volt, ezért az elégedetlenség is különböző irányba mutatott és más-más hőfokon izzott. Részben ebből is következett, hogy mind napjaik megítélésében, mind céljaikban, gyakran egymással is feleselő elképzelés, szándék alakult és kavargott. Ez a sokszínűség önmagában még nem is volt baj, mert a jelen értékelésében, a konzervatív társadalmi berendezkedés elutasításában közös nevezőre juthatott és ez valóban összetartó, mozgósító erőnek is bizonyult. De jövőt ígérő, célt mutató programjaikról ez már nem mondható el, mert tartalmuk egymásnak is ellentmondó, leginkább csak sejtésekből és szűkre szabott elképzelésekből körvonalazott. Ezért az előrelendülő szándékoknak nem adhattak egyértelműen vonzó távlatot, és az áhított jövő nem reálisan elérhető, magabiztonságot adó célként, hanem elvontan, homályosan és elbizonytalanítóan munkálkodhatott.

Ez a bonyolult, egymást is átható felemáságból adódó, egyszerre előrehajtó és bizonytalanító életérzés nagyon mélyen és hitelesen kifejeződik Ady *Holnap*-motívumrendszerében. Az ehhez kapcsolódó verseiben a költő magabiztosan és egyértelműen utasítja el a jelenét. Szilárd meggyőződéssel, öntudatosan és indulatosan szól a hangja; *Én nem leszek a szürkék hegedőse*. Ugyanilyen határozott a visszafoghatat-

³ SCHÖPFLIN: Válogatott tanulmányok. Bp., 1967. 8.

lan vágy: *Szállani, szállani, szállani egyre*, és elszánt a minden akadályt lerombolni kész, az előretörő akarat: *Röpülj hajóm*, de az ismétlődő magabiztatás: *ne félj*, arról is árulkodik, hogy ezen a hajón a lélek igenis félt és remegett, és nemcsak a magyar ugar leküzdhetetlennek vélt, ezért nagyra mitizált rettenetes erőitől, hanem az egyszerre előrehajtó s elbizonytalanító, kétségeket is támasztó *bús, nagyszerű, Sötéttől, a Holnaptól* is.

Ez az összetett, ellentétes érzéseket egybefogó életlátás ekkor nemcsak Ady sajátja, hanem pályatársaié is, sőt jellemző az egész polgári baloldalra. Igaz, ez az ellentmondás nem fejlődött a radikalizmus elháríthatatlan gátjává, mert a polarizációk előrehaladtával és a szükségszerű viták hevében, ahogy a célok tisztázódtak, egyre oldódott, de jelenléte így is, izgatós nyugtalanító volt. És az is igaz, hogy hatásában sem volt egyértelmű. Voltak olyanok, köztük Ady is, akiket előrelépésre ösztönzött, másoknál viszont visszafogó, bizonytalanító szerepe érződött; de mindenféleképpen megnehezítette a válaszút előtti döntéseket és vívódáshoz vezetett, amelyet a magyar progresszió nemigen tudott enyhíteni, mert ezzel az ellentmondással terhelten a hívó, bátorító hangja sem lehetett egyértelmű és elég erős.

Am az új utak keresőinek legtöbb okot a vívódáshoz mégsem ez, hanem a múlt-hoz való kötődés adta. Sokszálú szövedék volt ez, és úgy vergődött benne a menekülő lélek, mint a ravaszul szőtt hálóban az áldozat. Mindegyik szál külön-külön is erős volt. Sokáig láthatatlanul fonódott az ember köré; beleszületett, belenevelték; észrevétlenül gúzsbafojta és meghatározta tudatát, gondolatát, életérzését; természetes eleme volt. Csak az új felismerések hatására indulni, mozdulni készek kezdtek érezni ennek merev fessségét, előbb itt-ott; majd az egész bénító szorítását. Feltépni sem lehetett egyszerre, csak szálanként, és az így támadt réseken előbbre is lehetett jutni, de a megmaradt kötelek még tartósan visszafogták a más irányba igyekvőket.

A szellem embereit leghatásosabban visszafogó eszköz a konzervatív világnézet. Kiterjedt, ma már sok vonatkozásban primitívnek látszó, de akkor még hatásosan működő csapdái voltak. Minden olyan bele volt ebbe építve — az előítéletektől kezdve, a vallásos világgépen, a hamis nemzeti tudaton, a nacionalizmuson, ködös illúziókon át, a haladó erők lejárataáig, — ami csak egy kicsit is igazolhatta és őrizhette a fennálló rend életben maradását. Ha nem is tipikusan, de mégis plasztikusan mutatja Babits, Juhász, Kosztolányi levelezése, hogy még a hivatásukra ilyen tudatosan készülő, a modern líra irányába orientálódó, európai és klasszikus kultúrán nevelkedett, egymást ösztönző és bátorító pályakezdők esetében is, túl a forrongás-útkeresés természetes buktatóin milyen hatásosan tudnak feltörni és milyen virulensen tudnak hatni a konzervatív eszmék.

Lehetetlen mindezt nem éreznünk abban az ideges, türelmetlen elutasításban, ahogy pl. a fiatal Kosztolányi fogadja Ady új verseit. Mintha önmagát is igyekezne meggyőzni, makacsul ismétli; „magyar lettem, keserves, javíthatatlanul, butául naiv magyar — minden Mohácsi Jenő és Ady Endrék ellenére... mosolygok a hóbölyödött moder poétákon.”⁴ Másutt: „A modern irodalom trónusába egy kiállhatatlan és üres poseurt ültettek.”⁵ A továbbiakban „émelyítő” Adyról ír, aki „tanulatlan gyenge legényke” és „affektálja a világbanatot, a különködést”. Még Juhász Gyulára is megharagszik, mert nem fogadja el ítéletét Adyról, és szeliden elutasítja tanácsát; „Ne féltsen engem a nemes és álmodó Ady Endrétől, a magyar Verlaine — től.”⁶ Babits viszont megértően válaszolt Kosztolányinak.

⁴ Babits, Juhász, Kosztolányi levelezése. Bp., 1959. 90.

⁵ Uo. 109.

⁶ Uo. 98.

Ebben az elutasító ágálásban volt valami a megelőzött ember keserűségéből is, de igazán szemléleti okok hozták felszínre. Nem véletlen, hogy ítéletei egybecsengtek a konzervatív kritikával. Tudatában még, különösen a nemzet és magyarság megítélésében a konzervatív nézetek munkálnak, ezért szükségszerű, hogy félreérti Adyt és ellenségesen áll vele szemben. A magyar ugar reménytelen, de mégis lázadó, az uralkodó osztályt ostromozó hangját, még „magyar szidásnak” véli és hallatára írja Babitsnak: „Nekem viszket a tenyerem s fölpezsduöl bennem ugyanaz a vér, amely a nagyapám ereiből 1848-ban lecsurgott az isaszegi síkra!”⁷

Babits több megértésről tanúskodik Ady iránt, de émelyítő poétának tartja, akit nem tud elfogadni. Úgy véli ő is, hogy lírájában: „a sok ízléstelenség között a legnagyobb kétségtelenül a magyar ugarra való szitkozódás.”⁸ Együttérez és lát Kosztolányival abban is, hogy Adyt bírálva napjait ítéli meg. „Ő ez a föld nem a *lelkek temetője* — itt nemcsak *gatyás, bamba* társak vannak. Nem tudom, van-e másutt annyi csillogó szem, él-e; igazán másutt annyi lélek mint itt?”⁹ Nem nyilvánosságnak szánt sorok ezek, mégis hitelesen mutatják, hogy mind Babits, mind Kosztolányi döbbenettel és zavart értetlenséggel szemléli Ady líráját: Számukra ez még taszító idegenség, egy távoli más világ, mellyel nem tudtak közösséget vállalni. Eszmékben, látásban, életérzésben még nem találtak egymásra, ezért — noha a szokatlan formanyelv miatt is, — berzenkednek, de igazán Ady költészetének politikai tartalma ellen tiltakoznak és világnézeti okokból, az *Új versekből* kitérülő életérzést, nemzetet, társadalmat, embert más módon látó új gondolatíságot utasítják el.

A levelezésekből azonban az is kiviláglik, hogy ez az ortodox szemlélet átalakulóban van. Az elutasítás hangja mellett már az is feltűnik, hogy itt másféle szándékok és eszmék is hatnak, és nyomukban a művészi elképzelések szférájában már egy új irány kezd kibontakozni. Mind Babits, mind Kosztolányi elképzeléseiben új ízlésidéák, új esztétikai célok körvonalazódnak, és ahogy ezek tisztázódnak, úgy formálódik a maga helyét kereső, esztétikai másféleségéért küzdő ember. Ezzel párhuzamosan pedig lazulnak, oldódnak a konzervatív világhoz kapcsolódó szellemi kötelékek is. Mindkettőjükénél már jól látszik, hogy merre tart a lélek; de az is; hogy milyen akadályok tornyozódnak elébe. Küzdelmekkel, vívódásokkal teli átmeneti állapot ez. Tudatukban még együtt van a régi eszmékhez való kötődés a feladás szándékával, de mellettük már helyet leltek az új alakuló gondolatok, ezért egyszerre hat a régi visszatartó ereje az új előrelendítő erejével. Paradoxon; de ebben a tudatállapotban együtt létezhetett az új keresése és a jelentkező új értetlen fogadása. Csak így volt lehetséges, hogy Babits és Kosztolányi, miközben a modern magyar irodalomról álmodoztak, ennek úttörőjét, Adyt elutasították.

Babits és Kosztolányi ilyen ellentmondásokkal és lelki izgalmaikkal teli útkeresése a korban nem volt egyedülálló. Fővonásait tekintve hasonló volt Schöpflin fejlődése is. Azonban ez kevesebb kitérőkkel, zökkenőkkel járt és gyorsabb is volt. Feltűnő ez azért is, mert megállapodottabb már, mikor kezdi érzékelni és értékelni az új irodalmat; tehát a régihez kötöttebb, mikor az új vonzásába kerül. Mégis átfejlődése egyenletesebb, mitha „könnyebben tudná megtagadni a magyarság túlélt formáit”. De bizonyára nemcsak ősei idegen származása miatt volt ez lehetséges, ahogy Komlós véli,¹⁰ hanem, mert világlátása tartalmában kötöttebb, társadalmibb, összefüggéseket jobban érzékelő, egészségesebbé szerveződött volt, mint pl. Babitsé, vagy méginkább Kosztolányié. Az ő új-élményük intellektuális élmény és igény volt. Túlságosan iro-

⁷ Uo. 110.

⁸ Uo. 113.

⁹ Uo. 114.

¹⁰ SCHÖPFLIN: Válogatott tanulmányok. Bp., 1967. 8.

KRAJKÓ ANDRÁS

SCHÖPFLIN ALADÁR ADY-KÉPÉNEK VÁLTOZÁSAI

A századforduló táján, túl a millenniumi ünnepek elringató, illúziókat keltő mámorán, mikor Schöpflin Aladár feltűnik könyvbírálataival a *Vasárnapi Újság*ban, szellemi életünkben, de különösen az irodalomban kezdenek kirajzolódni azok a kontúrok, célok, törekvések és megjelennek azok az élmények, lelki izgalmak, témák, amelyek egyre határozottabban sejtetik az új készülődését, a meglévőtől szinte mindenben különböző áramlatok indulását. A helyzet ugyan még nem érett meg a mozgalom zászlóbontásához, de előbb *A Hét* körül, majd újabb és újabb csoportosulásokban létrejön az egymásra találás is. A társadalmi nyugtalanság talaján egyre erősödő szellemi pezsgésben megindult átrendeződéseknek, útkereséseknek irányt és célt mutató egyéniségek is jelentkeznek. Ignotus például a modernebb életérzést és látást sugárzó költeményei publikálása közben már az új irodalom jelenségeit, fejlődésének értelmét, irányát és esztétikai másféleségét tárgyalja és tudatosítja. Osvát Ernő pedig a friss erőket szervező és számukra lehetőségeket adó fórum megteremtésén, új lapterveken dolgozik.

Schöpflin egyelőre még egy másik világban: Gyulai büvökörében él. Talán e szellemi apaságnak is köszönhető, hogy e korban szokatlanul fő élethivatásnak a kritikusi munkát vállalja, de ebben természetesen mégis döntő elhivatottsága, felkészültsége és személyes adottsága volt. A pályája kezdetén minden jel szerint tájékozódásában, ízlésében és ítéleteiben erős szálakkal a konzervatív irodalomhoz kötődött. Noha merevségeket kerülő, a konzervativizmuson túlmutató, dogmákat nem tűrő, szabadabb, érteni akaró szelleme már érződik ekkor is; mégis gondolkodását, életérzését, látását alapvetően az ortodox eszmekörök határozták meg. Ez a belső azonosulása, világnézeti és esztétikai elkötelezettsége tette magától értetődővé, hogy nem a kenyérkeresés kényszerítő szorítása miatt, hanem természetesen vállalta és szolgálta a *Vasárnapi Újság* enciklopédikus képes családi közlöny könnyed, századforduló előtti illúziókból táplálkozó, olykor liberális, de következetesen konzervatív szellemét, és meggyőződéssel méltatta e szellemet és életérzést kifejező hivatalos irodalom természetét és nagyságait.

Szemmel látható, hogy élvezzi, szereti munkáját. Egyénisége, adottságai szinte kijelölik a kritikusi tevékenységre. Munkáiban már a pályája elején fellelhetők azok a rokonszenves vonások, amelyek később még jellemzőbbek lesznek. Írásait olvasva soha nem támad az az érzésünk, hogy lám „én a bíráló milyen tévedhetetlen okos vagyok”. Nem a magamutogató fölény, hanem az alázat vezet. Ő mindig észrevétlenül, szerényen háttérben marad és előtérbe a mű kerül; egyszerűen közvetíteni és értetni akar. Gyulai is egyebek között azért imponál neki, mert úgy véli, hogy a „Nagy megértők közé tartozik, aki belé tudja magát élni mindenbe, ami elébekerül... és a dolgokat minden oldalukról és minden vonatkozásban meg akarja érteni.”¹ Ugyanebben a

¹ SCHÖPFLIN: Magyar írók. Bp., 1919. 24.

dalmasított; az egyéniség, a művész joga a külön útra, ezért szemléletük szeszélyesebb és labilisabb. Schöpflin pedig kezdettől igyekszik a változások társadalmi és történelmi okait megérteni, ezért megalapozottabban és szélesebb áramaiban tudja az újat befogadni.

Ez a szemlélet nem volt egyszerre adott Schöpflin számára; csak lassan bontakozott ki, és nem volt, nem maradt ellentmondásoktól mentes sem. Amikor még 1901 tavaszán, az általa is nagyrabecsült Vargha Gyula után átveszi a *Vasárnapi Újság* kritikai rovatát, hosszabb ideig még nem tapasztalható változás; töretlenül tovább él a rovat régi szelleme. Csak évekkel később vehető észre némi eltérés, ami abban nyilvánult meg, hogy szűkült az általa méltatott konzervatív írók köre és elhangzott egy-egy rokonszenvező hang az új irodalom fiataljai számára is. Ezek még nem mutatnak radikális szemléletváltozást, de azt igen, hogy lassan módosult az alapállás, amely már eleve nem elutasító és jelen van az érteni akaró szándék; jelezve, hogy az elmozdulás megkezdődött és a tudat már nyitott, felkészülően van az új befogadására.

Schöpflin még ebben az átmeneti állapotban volt, amikor Ady az *Új versekkel* látványos merész rohammal betört az irodalomba.

Nevével nem most találkozott először. Már a *Vasárnapi Újságnál* volt, amikor 1899-ben a *Versekről* megjelent ott egy szép méltatás. Ha nem is ő írta, de korrigálta, hiszen ez volt a feladata. A *Még egyszer* kötetéről már viszont ő írt. Tehát szemmel tarthatta Ady fejlődését. Csakhogy a két első kötet még alig sejteti az *Új verseket*, és hiába ismerte az előzményeket, ennek különös hatására nem volt felkészülve. Olvasta ugyan külön-külön a költeményeket, és azok nem is voltak hatástalanok reá, de ekkor még nem kellett mérlegelnie azok különös világát, és főleg nem kellett tisztáznia a hozzájuk való viszonyát. Azonban amikor kézbe vette a kötetet, -különösen, hogy írni készült róla- mindez elkerülhetetlenné vált. S ráadásul most érezte meg először, amit később Ignotus, de ő is írt, hogy „Ady versei, ha kötetben egyfolytában olvassák, nagyobb hatást tesznek. A könyvek súlya nagyobb, mint az egyes versek súlyának összege.”¹¹ S valóban, az *Új versekből* az új gondolatok, új életérzések lírai motívumai egybefogottan, friss erővel zuhatagként zúdultak rá. Nem csoda, ha döbbenettel fogadta.

Ez még akkor is természetes lett volna, ha Schöpflin is érezte volna már a magyar ugar lehúzó erejét, a lélek kipányvázottságát, ha neki is élménye lett volna a félféudális világ anakronisztikus retrográd jellege. Ady hatásának viszont egyik titka éppen az volt, hogy motívumai olyan közösségi érzéseket fejeztek ki, amely sokak élménye, életérzése volt, csak kimondatlanul izgatták a lelkeket, és a versek ezt tudatosították. Ezért akikben adott volt ez az élmény, azok hamar ráhangolódtak és világukat magukénak érezték.

Schöpflin még nem jutott egészen eddig, ezért részben idegen volt számára ez a világ, és az első reagálásaiban az elutasítás is benne volt. Azonban tudatában már sok minden megmozdult. Voltak neki is sejtései, döbbenetes felismerései, és egyre többet foglalkozott az új dolgokkal. Igaz, tudatában, világnézetében ezek még nem váltak meghatározókká, de az *Új versek* élményanyaga már talált kapcsolódási pontokat, ezért az elutasítás sem lehetett egyértelmű és végleges. A versek ismételt olvasásakor kétfelé is küzdött a lélek; igyekezett ellenállni az új gondolatoknak, ugyanakkor ezek önmaga ellen is izgatták. Újra és újra végig kellett gondolnia korábbi nézeteit, és e kritikus napokban, éppen az *Új versek* tudatosító és felszabadító hatására, egyre távolodik régi énjétől. Hetekig tartott ez az önmagával való küzdelem, még nem is jutott teljesen nyugvópontra, de eredményeként az új élményekkel szemben már elernyedte az ellenállása és megerősödött a készsége az elfogadásukra.

¹¹ SCHÖPFLIN: A magyar irodalom története a XX. században. 173.

Erről a furcsa ellentmondásos élményéről később többször is pontosan vallott. 1912-ben így: az *Új versek* „hatását e sorok írója alighanem tipikusan élte át önmagán. Véletlen körülmények folytán ekkor találkozott először Ady nevével úgy, hogy számolni kellett vele. Az első, felületes benyomásom nyugtalanító, zavarba ejtő és ellentmondásokat provokáló volt, de a költő már ekkor megnyerte a csatát olvasója ellen; versei ellenállhatatlanul ingerelték a továbbfoglalkozásra. Az egész annyira új volt, annyira szokatlan, annyira ellenkezett mindazzal, amire az eddigi magyar tradíció rátanította az embert, de viszont annyira tele volt hangokkal, sejtelmekkel, hogy az idegenkedő, szinte megdöbbsent érzés maga izgatta az olvasót önmaga ellen a mélyebb, behatóbb elmerülésre.”¹² 1923-ban pedig így idézi fel: „Aztán jött az *Új versek* könyve, a nagy sajtó-lárma körülötte. A könyv és a sajtó-lárma megzavart, a kis könyvet gyanakvó érzéssel vettem a kezembe, erős belső ellentmondások között olvastam, hetekig hordtam magamnál, töprengtem rajta, sok nyugtalan órámm volt miatta.”¹³

Ez a lelki izgalom, önmagával és Adyval való küzdelem, ellenkezéseket és vállalat egyaránt kiváltó kevert élmény hatja át Schöpflin *Új versekről* írt kritikáját is. Nem volt ez szokványos kritika. Nemcsak azért, mert a hirtelen támadt „sajtólármában” az érteni akaró szándéka, elismerő hangja egyedül állt a konzervatív lapokban, hanem azért is, mert elsősorban nem a versekről, hanem azok rágyakorolt hatásáról és az átélt lelki izgalmakról szólt. Erre még évek múltával is így emlékszik vissza; „ebben a pár sorban benne van az élményem; viaskodásom Adyval, ellenvetéseim és hatása ellen való védekezésem, de a nagy benyomás is, melyet rám tett s végeredményben a meghódolásom.”¹⁴

Valóban, mindez együtt fogalmazódott meg az *Új versekről* írt kritikájában. Azonban az elmúlt hetek belső viharai már elcsendesedtek. Nyugvópontra jutott a lélek, jelezve, hogy a hirtelen rázúdult Ady-élménnyel való izgalmas küzdelme valójában már majdnem eldőlt. Erre mutat lehiggadt hangja, nyugodt érvelése, de leginkább az, hogy a hangsúly az elfogadásra van. Még ellenvetései, -amelyeket még konzervatív szellem ösztönöz,- sem egyértelműek; egyszerre mutatnak oldódást és közeledést. Ezért ebben a kritikában már nyoma sincs a kategorikus elutasításnak. A számára még idegen gondolatokat a „talán, „lehet” megengedő kitételekkel kérdőjelezi meg. Kétségtelen, ez a mentalitás itt nem az óvatos kritikus bátortalansága volt, hanem természetes kifejeződése a kétségek között gyötrődő, még a régihez is kötődő, de már másképpen is látó ének. Ezért lehetett neki Ady „lelki élete”, ahogy a versekből „elénk tükröződik nyugtalanító különösségével hol vonzó, hol taszító.”¹⁵ Vagy: „van ebben a nekigyürkőzésben kétségtelen geniális vonás, de van egy kis póz affektálás is.”¹⁶

Következetesebbnek látszik ott, ahol Ady társadalmi látását bírálja. Úgy véli; „Szándékosan kivívják az ellentmondást azok a versek, amelyekben a mai szellemi állapotokról szól.”¹⁷ Majd így összegzi az *Új versek* egyik alapérzését: „Azt hiszi, nálunk akkorra szellemi köd fogja el a lelkeket, hogy igazán eredeti, új gondolatok át sem tudnak hatolni rajta s ezért igazán eredeti tehetségeknek el kell pusztulni ebben a sorvasztó, fojtó atmoszférában.”¹⁸ Ő még nem tartja ilyeneknek az adott viszonyokat, ezért felesel Adyval; ítéletét „kétfelől is túlzásnak” tartja. „A világon mindenütt úgy van, hogy aki az élő és meggyökeresedett felforgatásával akar nyitást csinálni, ki

¹² SCHÖPFLIN: Magyar írók... 102—103.

¹³ SCHÖPFLIN: Első találkozásom Adyval. Nyugat, 1923. dec. 1.

¹⁴ Uo.

¹⁵ SCHÖPFLIN: Új versek, Vasárnapi Újság, 1906 10. sz.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

új utakat akar törni, kínos küzdelmeket kell vívnia,” és „aztán meg talán mégsem olyan kétségbeejtők a mi állapotaink.” -írja.¹⁹

Ezek az erőtlén érvek önmagukban is beszédesek; nincs már szilárd hit mögöttük, úgy vitázik, hogy önmagát is megkérdőjelezi. Erről vall az is, hogy túlzásról szólt, érezte, hogy bizonyos megszorításokkal azonosulni is tud Adyval. Ezt emeli ki a másik kulcsszava, a „talán” is, mely itt nemcsak az élet veszi el az ellenvetésnek, hanem egyben a lélek bizonytalanságát is felfedi.

Am nyoma sincs ennek a belső ingadozásnak akkor, amikor Ady eredeti hangjáról, különös költői kvalitásairól szól. Visszafogó ellenérzései ellenére is, meggyőződéssel nagy költőnek tartja őt, aki „még a versek tartalmától idegenkedőket is magával ragad,”²⁰ vagy: „Már most is a költői érzés olyan járatlan mélységeit nyitotta meg számunkra, oly erős és érdekes egyéniségeket tárt elénk, hogy okvetlenül sokat kell várni tőle.”²¹ És „aki irodalmunk jövője iránt érdeklődik, meg kell, hogy jegyezze a nevét.”²²

Schöpfung számára az *Új versek*-kritikája, vallomásai is mutatják — nem egy kötet volt a sok között, hanem olyan, amely sorsosan belenyúlt életébe: Igaz, gondolatvilágát nem érintette teljesen készületlenül; kételyei a meglevővel szemben és érdeklődése az új iránt már előbb is megvoltak. De ezeket az ébredező érzéseket, sejtéseket, félénken lappangó gondolatokat mégiscsak az *Új versek* bátorították öntudatra és ha egyelőre még idegenkedett is tartalmától, de nem tudott szabadulni tőle. Végül a versekben lévő gondolatok, új életérzés és látás arra készítették, hogy számot vessen önmagával, újraértékelje a világról, társadalomról, magyarságról meglévő fogalmait. „Ez volt első találkozásom Adyval”²³ írja később. És, ha nyugtalanító éjszakái is voltak miatta, de élete nagy fordulója lett.

Ennek látható jelei hamarosan meg is mutatkoznak. Érezhetően megnövekedett a társadalmi gondok iránti érdeklődése. Igyekezett megérteni az új mozgalmak céljait. Helyzeténél fogva természetes, hogy a polgári baloldalhoz orientálódott, de nyitott szemléletre jellemző: tájékozódásának nem szabott határt. Pl. az egyik kritikájában a szocializmusról írta; „Ilyen nagy méretű és a jövő-irányításában döntő szerepre hivatott társadalmi mozgalmat ismernünk kell.”²⁴

Schöpfung Ady-élményének gáttörő szerepe mégis leginkább az irodalommal kapcsolatos szemléletváltoztatásában mutatkozott meg. Hirtelen kinőttnek; elnyűttnek érezte a konzervatív irodalom ruháját és ha nem is dobta sutba, mégis esze, szíve, ízlése az új irodalomé, melynek értője és elkötelezettje lett. Nemsokkal az *Új versek* után már Kaffka Margitot méltatta, akit: „a mai irodalom legmagasabb rendjéből valónak” tartott.²⁵ Majd Bíró Lajos tehetségéről írt. Néhány számmal később Kosztolányira és Juhász Gyulára figyelt fel. És ahogy jöttek az új nevek, úgy bővítette ő is a kört és végül látókörébe fogta az egész új magyar irodalmat.

Pedig Schöpfungnek most már nemcsak a megmaradt kételyeivel, de lapjával is meg kellett küzdenie. Néhány hónap múltán ennek is megmutatkoztak az eredményei. Noha a lap konzervatív karakterét nem tudta megváltoztatni, de az irodalmi rovatot óvatosan átalakította: Fenyő Miksa írja; „valóságos csodát művelt. A lap kritikai rovatába könyvbírálatával modern szellemet vitt, teremtő erejét, s a *Vasárnapi Újság*-ot odáig fejlesztette, hogy olyan írók munkáit is hozta, akiknek szelleme ott eladdig

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

²² Uo.

²³ SCHÖPFLIN: Első találkozásom Adyval. Nyugat, 1923. dec. 1.

²⁴ SCHÖPFLIN: Szocializmus. Vasárnapi Újság, 1906.

²⁵ Uo.

idegennek, sőt provokálónak hatott volna.”²⁶ Ezzel természetesen nem vált a lap a modern irodalom szemlélőjévé, továbbra is a konzervatív irodalom fóruma maradt, de számról-számra változott és egyre több modern író közzölt, hamarosan Adyt is. Jellemző Schöpflin igyekezetére: egy hagyományos konzervatív lapban áttörte a konzervatív kereteket, és ott a kortárs irodalomnak szinte a keresztmetszetét tudta megmutatni.

Ady nemsokkal az *Új versekről* megjelent kritika után Párizsból levélben fordult a szerkesztőséghez és felajánlotta közlésre a párizsi aktualitásokról szóló cikkeit. Bizonyára nemcsak azért tette, mert akkoriban igen korlátozott publicitása volt, csekély közönségű és kevés tekintélyű lapokban dolgozott és szüksége volt a nagyobb nyilvánosságot biztosító fórumra, hanem azért is, mert Schöpflin kritikáját megértéssel fogadta; észrevette a közeledési szándékát és a tétovázás ellenére is, a feléje nyújtott kezét. Schöpflin ajánlatára felkérték Adyt, hogy írjon, aki ezután rendszeresen küldte cikkeit. Tavasszal pedig Bölöni fordult Schöpflinhez Ady kérdésével, „hogymegközlőnének-e tőle verset is. Én már akkor írja Schöpflin — teljesen az *Új versek* megjelenése után lapokban nyilvánosságra került újabb versek hatása alatt voltam és örömmel izentem igent Bölöni útján a költőnek. Jött is nemsokára vers Párizsból, három.”²⁷

A levél- és üzenetváltást hamarosan követte a személyes találkozás is. Ady amit hazajött Párizsból, felkereste Schöpflint. Erre a látogatásra évek múltán így emlékezett Schöpflin. „Májusban vagy júniusban lehetett, egy délután belépett szerkesztői szobámba Ady Endre. Sohasem láttam, arcképét sem, mégis azonnal megismertem... Kissé elfogultak voltunk mind ketten, habozva indult meg a beszélgetés. Aztán belejöttünk.”²⁸ Schöpflin, aki nem könnyen oldódó, kissé feszes, tartózkodó egyéniség volt, most zavart megilletődéssel, belső izgalommal fogadta Adyt. Nem csoda, hogy ebben a feszült lelki állapotban nem találta mindjárt a kellő szavakat. Kezdetben mintha méregették volna egymást, de Ady hamarosan „belelendült” és feloldotta a feszültséget.

Amit máskor nem szívesen tett, most részletesen magyarázta poétikáját. Nyilván azért is, mert nagyra becsülte Schöpflint és azt akarta, hogy értse és szeresse őt. Sorra vette költészetének fontos kérdéseit. Többek között kitért arra, hogy közvetlenségre törekszik. Értelmezte szimbólumait és a franciákhoz való viszonyát. Tőlük „tanultam meg azt — mondotta —, hogy mi mindenről lehet írni, amit a magyar versben tilosnak tartanak. Máskülönben Csokonai és Petőfi a költőim.”²⁹ Szólt arról, hogy ő: „elkerüli a költészet ősi kép- és szólamkincseit, saját kép-nyelvet akar teremteni magának, mert a képes beszédet a költészet legfőbb közlő szervének a költészet nyelvének tartja.”³⁰ Végül a sokat támadott hazafias és politikai költészetéről beszélt.

Schöpflin minden idegszálával figyelte; magába szívta Ady szavait, oly mélyen, hogy csaknem húsz év után is frissen élt benne az első találkozás emléke. Úgy vélte, „kulcsot adott a kezébe költészetének megértéséhez” és „Személye, szavai nagy hatást tettek rám, napokig mind csak rá gondoltam.” Ha kezdetben volt is némi ellenvetése, de Ady érve nyomán az hamar elszállt, végleges lett a hódolása. Egymást értő és egymás iránt kölcsönösen rokonszenvező emberként váltak el. Hamarosan újra találkoztak; egyre közelebb kerültek egymáshoz és elkezdődött egy tartalmas, szép barátság, mely életük végéig tartott.

²⁶ FENYŐ MIKSA: Feljegyzések és levelek a Nyugatról. 87.

²⁷ SCHÖPFLIN: Első találkozásom Adyval.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

Ez a kezdődő barátság azt is jelezte, hogy Schöpflin pályáján az átmenetiség befejeződött. Beérték vívódásainak, töprengéseinek eredményei. Különösen az Ady-élmények tudatosító hatására kitört a konzervatív eszmék korlátai közül és vállalta azokat az új eszméket, életérzéseket, esztétikai célokat, amelyeket az új irodalom hozott. Erre vall a *Vér és arany* kötetéről írt kritikája is. Ebben már nyoma sincs a kétségek között vergődő lélek nyugtalanságának; meghódolt és belső meggyőződéssel tudott írni a kötet értékeiről. Im, már véglegesen megtalálta helyét Ady mellett és az irodalom bal oldalán.

Schöpflinnek ez a hűséggel és barátsággal áthatott Ady-képe soha nem merevedett élettelen maszkká; mindig rajta volt az élet éltető színe. Nyitott volt ez, állandóan készen az újabb elemek befogadására, ezért szüntelenül változott; egyénibb és gazdagabb lett. Azon kevesek közé tartozott, akik majdnem együtt tudtak fejlődni a költővel és ahogy kiteljesedett Ady lírája, úgy gyarapodott újabb s újabb felismerésekkel az ő Ady-képe is. Igaz, némi fáziskéséssel; és Adyt forradalmiságában nem tudta követni, csak megérteni, mégis, korábban az egyik legteljesebb Ady-kép az övé volt. Kialakulásának, éppen a fokozatosan bővülő, mélyülő és újuló Ady-élmények hatására jól elhatárolható fejlődési szakaszai voltak. Azonban ezek a szakaszok nem estek egybe a költő fejlődésével, nem voltak minden változást azonnal érzékelő és visszaadó tükörképek, de főbb vonalaikban lépcsőfokról lépcsőfokra híven követték Ady útjának emelkedését.

Az első szakasz 1908-ra teljeseedik ki, melynek tartalma: küzdelem Ady hatásával; a költővel való azonosulás, az *Új versek* és a *Vér és arany* világgépének elfogadása; Schöpflin új irodalom- és politikai szemléletének kialakulása volt. A második szakasz: Ady melletti harcainak, a költő életművének újabb s újabb összegezésének kezdete, és annak felismerése, hogy Ady pályájában 1908 után fordulat kezdődött. Ennek számbavételéhez, jelentőségének megértéséhez főleg a *Szeretném, ha szeretnének* kötet hatására jutott el. Ez a szakasz a háború idején tetőzött, amikor felfigyelt arra, hogy a háború ellen küzdő Ady *A halottak élénél* költészetének és egyben a magyar lírának csúcsára jutott. A harmadik szakasz az 1919 utáni kényszerű újraértékelés volt. Végül a negyedik szakasz a 30-as évek közepétől több nekifutás után az Ady-élmények összegezését hozta el. Minden szakasz egymásra épülő, de más — eltekintve az 1919 utánitól —, mélyebb és teljesebb meglátást tartalmazott, csak egy volt bennük mindvégig változatlan: az Adyhoz való hűség, a költő bátor vállalása.

2. Schöpflin Ady-képe az *Új versek* és a *Vér és arany* korában

Schöpflin az Ady-élmények jelentkezését — amire maga is többször utalt — tipikusan élte át. Megszűntek korábbi ellenkezései és az *Új versek* második kiadásakor írt kritikájában már a vállaló, egyetértő hang szólalt meg. Teljesen ráhangolódott Ady életérzéseire, gondolatvilágával azonosult. Amikor a *Nyugat* megindult, már átalakult politikai és irodalmi szemlélete és természetes volt, hogy Osvát őt is felkérte a közreműködésre. Egyszeriben a mozgalom középpontjába került; szava, ítélete mérvadó lett, ezért az ekkorra kialakított Ady-képének is tekintélyes helye volt a kor irodalmában. Önmagában már ez is indokolja, hogy közelebről is szemügyre vegyük ennek a képnek a főbb jellemzőit. Melyek voltak ezek?

Kétségtelen, legszembetűnőbb az a hasonlóság volt, amely Schöpflin Ady-képét csaknem teljesen azonosrá tette a pályatársaiéval. Sok közös vonásban megnyilvánult ez az egyezés. Mindenekelőtt abban, hogy megítéléseikben közös volt a hangsúlyozott vállaló s hódoló hang. Ekkor ez mind Schöpflinnél, mind a *Nyugat*ban szükségszerűen került előtérbe, mert olyan nagy volt a kontraszt Ady és a kortárs líra között és vele

oly felkavaró erővel jött az új, hogy a különböző eredetű vállalások után a felfedezések friss, mámorító hatása alatt, az átélt lelki izgalmban először a csodálat hangja szólalt meg. De még inkább azért, mert a hamar megindult támadások abszolút elutasításait abszolút elismeréssel kellett ellensúlyozni. Még a vitatott szempontokat is az aktuális politikából kiindulva egyoldalúan az ellenpropaganda adta, és a védelemnek ezekre kellett összpontosítania. Ebben a helyzetben szó sem lehetett Ady költészete valós értékeinek reális elemzéséről. Csak részletek világosodhattak meg. Ennek következtében mind Schöpflin, mind a *Nyugat* képeiről nem teljesen a valóságos Ady-arc, hanem vázlatos, főbb vonásokkal stilizált mása nézhet felénk.

A másik hasonlóság Schöpflin és a Nyugat Ady-képe között a tartalom azonosága volt. Igaz, ez az egyezés csak bizonyos pontig terjedhetett, mert a régi szemléletet és ízlést romboló, újat építő Ady-élmény nem önmagában, hanem egyéenként más-más eredetű élmények kölcsönhatásában érvényesült, és végül is azt, hogy ki hogyan látta Adyt, világtképéből mit, mennyit tudott elfogadni, ez a kettő együtt döntötte el. Ennek következtében is 1919 után többnyire részeire bomlottak az Ady-képek. Azonban ez most nem következett be: csak motiváló hatásuk érvényesült, mert az alapélmény, a félfudális világ elutasítása és a progresszió vállalása közös volt, ezért az Ady-élmények velük egynemű, rokon élményekhez kapcsolódhattak és az Ady-képek is egyneműbbek lehettek.

Az Ady-képek egyezését a közös életérzések mellett igazán az azonos eszmei alapok tették lehetővé, az, hogy mind a Nyugat, mind Ady lírája ekkor még teljes egészében a polgári radikális eszmekörön belül volt. Köztudott, hogy az *Új versek* és a *Vér és arany* kötetek nagyerejű, színes motívumrendszereiben a forradalmi hang még rejtve szunnyad, az alapérzés — mint ahogy Király István elemzései bizonyítják — az érzelmi lázadásé. De már felszínre tör korlátokat nem tűrő, „csak azért is” akarata és egész lényét átható sóvárgása az élet teljessége felé, és megvolt benne — Schöpflin szavaival — a költő legnagyobb merészsége, ami Petőfi óta elveszett: mert különbözni. És nemcsak esztétikában, de politikai nézetekben is. Ledobja magáról a félfudális, konzervatív szellemi egyenruhát és újraértékel már mindent, kiürült fogalmakat új tartalommal tölt meg. Azonban mindez a polgári radikális eszmekörön belül történt. Lírájának még nincs olyan eleme, amely kitörne ebből s hangja is alig volt idegenítő, ezért a vállalása is ebben a körben teljesebb és egységesebb lehetett.

Mindemellett Schöpflin és a *Nyugat* Ady-képe kölcsönösen egymást is alakította. Ez azért volt lehetséges, mert Schöpflin ekkori Ady-megítélése az alapkérdéseket illetően már teljesen harmonizált a kortárs *Nyugat* nemzedékével. Ez természetes is volt, hiszen a közös élmények, az intellektuális nyugtalanság szelleme, tiltakozás a meglévő ellen, valamiféle új iránti vágyak és rokon irodalmi célok összefűzték őket. Noha a *Nyugat* nem megkötött irodalmi, még kevésbé kidolgozott politikai program alapján indult, hanem a szabadság és tehetség kötetlenebb jelszavával, ezért különböző esztétikai célú és politikai nézetű írók csoportosultak köréje. Igaza volt Schöpflinnek: „ez volt a szerencséje, éppen a szólásszabadságnak ezzel a szellemével vált egy szellemi felszabadulás eszközévé, amelynek értékét nem szabad alábecsülni.”³² A magyar irodalomban először igazán a *Nyugat* tudott termékenyítő atmoszférát teremteni.

A mozgalom jellege olyan volt, hogy sokféle egyéni gondolat alakított itt; egy soha nem kodifikált, mégis közösen elfogadottat, melyet megszorításokkal programfélnéknévezhetnénk, és ez tudatosított, termékenyen visszahatott az eszmekörön belül levőkre. Ugyanez volt jellemző az ekkor még egységes, később differenciálódott *Nyugat* Ady-képére is, amely egyéni felismerések által alakított kollektív élményt tartalmazott. Ez viszont visszahatott az egyéni Ady-képekre és ezeket nemcsak keretbe fogta, de lénye-

³² SCHÖPFLIN: Válogatott tanulmányok. 93.

ges elemeit meg is határozta. Az eszmék szabad cseréjében észrevétlenül és természetesen működött a kölcsönhatások „mechanizmusa”. Alóla Schöpflin sem vonhatta ki magát; az ő Ady-képe is egyszerre alakító és alakított volt. Az Ignostól, Hatvanytól és másoktól érkező pozitív gondolatokat beépítette a maga Ady-ítéleteibe, de ezeket előbb átszűrte a gondolatrendszerén, új összefüggésekbe helyezte őket és kiegészítette megfigyeléseivel; így a közös jegyekkel együtt is önálló lett a kép, és rajta az azonosság mellett jól érzékelhető különbségek is voltak.

Közülük legfajtsúlyosabb az volt, hogy Schöpflin már ekkor jobban megértette Ady igazi újságát; egyszerre ismerte fel poitikai és esztétikai másféleségét. Pályatársai gyakran átsiklottak Ady új költői világképén és az esztétikai másféleségére tették a hangsúlyt. Jelentőségét is elsősorban a hagyományos formakeretek áttörésében és új költői eszközök teremtésében látták. Schöpflin pedig az új formák szuggesztív motívumrendszereiből kiérezte az új költői világképet is; figyelte arra, hogy Ady költészetében együtt újult meg a líra a gondolattal. Már az *Új versek* kritikájában írja: „saját világfelfogást, saját hangot és irányt hoz... a költői érzések járatlan mélységeit nyitotta meg.”³³ Itt még a sorrend is beszédes; előre, a hangsúlyozottabb helyre a világfelfogást tette.

Ez a felismerés már önmagában is jelentős volt. De Schöpflin tovább ment; minősítette is ezt a világfelfogást, és újszerűsége mellett átfogó grandiózus jellegét is hangsúlyozta. Pályatársaitól abban is különbözött, hogy ő nyomatékosabban szólt e világkép gondolati tartalmáról. Hamar felfedezte, hogy Ady lírájában a kor emberének alapérzéseit egybefogó, az élettel merészen szembenéző, nagy volumenű: embert, társadalmat, nemzetet, magyarságot érintő sorsos gondolatok vannak, melyek újrafogalmazták az embernek önmagához és az élethez való viszonyát. Nagy horderejű, állásfoglalásra készítő gondolatok voltak ezek, melyeket el lehetett fogadni, vagy lehetett velük vitázni, csak egyet nem lehetett tenni: kitérni előlük.

Ady költészetében igazán ezek a gondolatok váltak formateremtő erővé is. Nagyívű képei, időben, térben tágas versszerkezetei, szimbólumai révükön születtek és egymást felerősítve éltek. „Egy szélesen kirajzolt — írja Schöpflin — étapperol-étapperára szemünk elé fejlő világkép ez a költészet, nagy époszok világképe, de sajátosságát az adja meg, hogy nemcsak a kép egyes részleteit látjuk meg benne, hanem azt a mindig megújuló drámát is, amely a költő lelkében a kép megrajzolásakor kifejlődött, az élményt, amely a képrészeknek az anyagát, a feszültségi fokát és ábrázolási módját meghatározta és a hangulati reakciókat, amelyekből a kép ritmusa kialakult.”³⁴ Így újult meg itt a líra; a világkép és a forma egyszerre.

Schöpflinnek már ez a felismerés lesz a mércéje. Csak erről a magaslatról vehette észre, amikor hamarosan a — korábban még neki is kedves — konzervatív irodalmat bírálja, hogy ez: „a kicsi dolgok, kicsi formák művészete volt” és csak „vegetált a langyos vízben. Nem adott nagy élet ideákat... Nem volt egy költő egyéniség, originális formaalkotó és az embernek önmagához és az élethez való viszonyát újrafogalmazni igyekvő szellem.”³⁵

Pedig ez az újrafogalmazás Schöpflin szerint a kor sürgető parancsa volt, mert már annyira megváltozott a társadalom, annyira átalakult az élet és hatásukra oly sok nyugtalanító érzés, feszültség izgatott és halmozódott fel a sejtekben, hogy kimondásuk, tudatosításuk nélkül már nem lehetett tovább menni. E gondolatsorkapcsán most arra érdemes figyelni, hogy Schöpflin észreveszi, hogy az igény és a kényszerítő hajtóerő a társadalomból jött.

³³ SCHÖPFLIN: A magyar irodalom története a XX. sz-ban. 173.

³⁴ SCHÖPFLIN: Vasárnapi Újság, 1906. 10. sz.

³⁵ SCHÖPFLIN: A magyar irodalom a XX. sz-ban. Nyugat, 1924. 11. sz.

Kétségtelen, ez a felismerése részben (Taine-től indult ki. Úgy vélte ő is, hogy a morális dolgoknak éppen úgy, mint a fizikai dolgoknak megvannak az összefüggései. Igaz, e párhuzam is jelzi, hogy a természettudományból jön ez a gondolat, és főleg a biológia törvényeit viszi át a morálisra, szellemi és társadalmi szférákra, ahol viszont mások a törvények. De Teine-nek — akit 1912-ben szenvtelensége miatt már bírál — nem az egész gondolatrendszere él itt tovább, hanem Schöpflin ebből főleg az összefüggések keresésének szükségét emelte ki, ezért e rendszer csapdáit is többnyire elkerülte. Hasonlóan járt el Taine ellentmondásos milieu-elméletével is. Remélte, hogy a „három erő”; a *faj*, *környezet*, *időpont* tartalmazza azokat a szempontokat, amelyek felfedhetik az irodalom fejlődésének törvényeit. Azonban a „három erőből” már eleve alig vette figyelembe a *fajt* — ami sem Taine-nél, sem Schöpflinnél nem volt azonos a fajelmélettel, természettudományos fogalom volt. Pl. Ady forradalmiságát olykor ősi lázadó szellem kítőrésének, valamiféle faji tulajdonságnak tartotta. A másik „két erő” átalakult szemléletében és a *környezet* az adott kor társadalmi, az *idő* meg az adott kor művészeti, irodalmi viszonyait jelentette. Átvette még a pozitívizmusból az organikus fejlődés evolúciós elméletét. Főleg azt a gondolatot, hogy az irodalomtörténetnek az irodalom múltját evolúcióként kell felfogni, melyben szüntelen változásokkal a nemzet szellemi története bontakozik ki. De ez az elv is abban segítette őt, hogy az adott jelenségeket történeti összefüggésekben vizsgálja. Kétségtelen, voltak már a századfordulón termékenyebb gondolatok is. De részben ezek hatására nem azonosult a pozitívizmus teljes gondolatrendszerével. Nem vette át pl. ennek agnosztikus szemléletét és nem mondott le annak megértéséről, ami „rejtett”, mert „megközelíthetlen”. Faktualizmusát is kerülte.

Azonban még ezekkel a megszorításokkal sem köthetjük Schöpflint a pozitívizmushoz, mert gondolatrendszerét máshonnan jövő eszmék maradandóbban formálták. Nem szabad elfeledkezni arról, hogy pályájának elején tele volt a kor izgató új eszmékkel. A *Huszedik Században* közölt tanulmányok a radikalizmust és a fennálló renddel szembeni kritikai magatartását erősítették. Közvetlen hatással voltak rá Ignotus munkái is, akiről Schöpflin később így írt; „Ő dobta be az irodalmi gondolkodásba a legtöbb új gondolatot.”³⁶ És közben jöttek az új gondolatokkal teli Ady-élmények, melyek gondolatvilágát nemcsak korrigálták, de gazdagították is.

Schöpflin világképe és irodalomszemlélete a XX. századi új eszmék és Ady-élmények egymást erősítő hatására fejlődött tovább. Minden lépés, ami őt közelebb vitte Adyhoz, egyben közelebb vitte a kor új eszméihez és ennek birtokában teljesebben értette Adyt, e magasabb színtről pedig egyre tudatosabban látta korát. E folyamatban meghatározó szerepe az Ady-élményeknek volt. Legközvetlenebbül a bennük levő gondolatok hatottak Schöpflinre. Ő maga írta erről: „úgy érzem, Ady benne van legtöbb gondolatomban, beleszívódott egyéniségembe,” „annak alkotó részévé vált.” Vagy „Ady legnagyobb irodalmi élményeim közé tartozik és lényegesen módosította az irodalomhoz való viszonyomat.”³⁷ Ady pedig már a *Népszava*-vitában így írt: „Meri-e valaki Petőfit elgondolni (bármilyen mást tanítottak bele a jól irányzott babonák) Petőfi kortársai s a kor és a gazdasági kényszerűség nélkül. Örülök, hogy én írhatom meg véletlenül, lefelől, de mindenesetre legnyíltabban, hogy ez az egész új, mai irodalmi kalamajka sohse lett volna meg a szocializmus magyar felnövekedése nélkül.”³⁸ Igaz; Schöpflin így nem fogalmazott volna. Az ő felfogásában a társadalom, noha felfigyelt az osztályok létre és különbözőségére, mégis nem a gazdasági kötődöttségével létező, ezzel változó, hanem önmagában levő elvontabb valami, ezért,

³⁶ SCHÖPFLIN: A magyar irodalom története a XX. sz-ban. 112. 1.

³⁷ SCHÖPFLIN: Válogatott tanulmányok. 29.

³⁸ ADY: Irodalmi háborúság és szocializmus. Ady-Múzeum. I. 111.

amikor az irodalom éltető „gyökereit” vizsgálja; a társadalmi háttérrel elemzi, nem tud mindig következetes lenni, de az összefüggések keresésének az igénye már így is benne élt.

Ezek a több szálról jövő, egymást kiegészítő, módosító és az Ady-élményben átalakulva összegeződött gondolatok tartósan beépültek Schöpflin irodalomszemléletébe. Ez olvasható ki az 1919-ben megjelent tanulmánykötetének előszavából is, amelyben kritikus, irodalomtörténész nézeteiről vallott. Már korábban könyvet készült írni az új irodalomról, mely még mindig terve volt, s erre utalva, munkája célját így körvonalazza: „összefoglalón fogja tárgyalni a magyar irodalom újabb jelenségeit, azoknak a múlttal való kapcsolatát és a magyar élet újabb fejleményeihez való viszonyát.”³⁹ A továbbiakban kifejtettebben szól erről, amikor az irodalomról való gondolatait magyarázta: „Én az irodalmat nem bírom úgy nézni, mint ahogy kritikusaink nagy része szokta: egyes írók vagy írói csoportok önkényes tetszésüktől és elszánásuktól függő alkotásai konglomerátumának, sem valami külsőlegesen, logikailag megkonstruált s hivatalosan fémjelzett tantételekhez való alkalmazkodásnak, vagy velük szemben való pártütésnek, még kevésbé minden egyébtől független l'art pour l'art játéknak. Az irodalom organikus valami, a nemzet életének olyan életjelensége, mint akár a politika vagy a gazdaság, s ezért minden irodalmi jelenségnek megvannak, meg kell, hogy legyenek a gyökerei valahol a társadalomban, amelynek az irodalom egyik megnyilatkozási formája.”⁴⁰

Ha e gondolatokat kiegészítjük azzal, hogy Schöpflin a társadalmi és történeti összefüggések mellett igen fontosnak tartotta az írói egyéniség és műve közötti kapcsolatot, a mű mögött világitó emberi egyéniség, az író élményeinek, műveihez való viszonyának vizsgálatát, akkor együtt vannak irodalmi szemléletének ekkorra már kialakult legfontosabb elemei.

Schöpflin Adyt ezeknek az Ady-élmény által is alakított elveknek a segítségével kortársainál már ekkor mélyebben; a hazai fejlődéshez és a magyar valósághoz kötetten tudta megérteni. Igaz, Ignotus és mások is felvetettek értékes gondolatokat az új irodalom nemzeti jellegéről, a hagyományokhoz való kapcsolódásáról, de ezeket az eszméket tényekkel igazolt rendszerbe Schöpflin állította. Többször is bizonyította, hogy az irodalom természetes léte a fejlődés, ami a társadalom sodrában halad, ezért a társadalmi változásokkal szükségszerű az irodalom megújulása is. Ezzel a koncepcióval természetesen érvelhetett amellett, hogy az új irodalom és Ady nem megszakítói, hanem ellenkezőleg, továbbépítői voltak a nemzeti irodalomnak. Az elkövetkező években kellett is ez az érv az Ady-körűli harcokban, de fontos volt Schöpflin számára is. Általa teljesebb lett az Ady-képe, mert mélyebben értette meg ostorozó, csak azért is vállaló, sorsosan kötődő, keserű, dacos magyarságát.

Ebbe az irányba munkált az a gondolata is, miszerint minden irodalmi jelenségnek megvannak, meg kell, hogy legyenek a gyökerei valahol a társadalomban. És ő igyekezett is megkeresni ezeket a gyökereket. Már a *Város* című tanulmányában — amellyel 1908 elején bemutatkozott a *Nyugat* ban — azt elemezte, hogy a társadalmi változások és ennek következtében a városi élet térhódítása, az életérzések átalakulásai, másképp élő s látó embertípusok megjelenése, hogyan hatottak az irodalomra. Felfigyelt arra, hogy azokat az irányokat, amelyek nem érzékelték a változásokat, a fejlődő élet félrelökte és ezek szükségszerűen ellaposodtak, életérzéseik kiürültek, formáik megmerevedtek és kis dolgok kisszerű kifejezőivé váltak; azok viszont, amelyek megnyilatkozásai voltak az újnak, megteltek étellel és friss erővel, izgató gondolatokkal; formáik is áttörték a merevségeket és egyszerre a nemzeti irodalom meghatározó

³⁹ SCHÖPFLIN: Válogatott tanulmányok. 29.

⁴⁰ Uo.

fősodrává lettek. Ady költészetét is ebben az összefüggésben, a magyar valósághoz való kötődöttségében látta. Szokatlan új lírájában pedig nem idegenszerűséget érzelt, hanem a változásokat követelő új életérzés vulkánikus kitörését, a magyar elmaradottság sötét erőivel, az élet jogaiért reménytelenül, de csak azért is küzdő költő drámáját, lelki izgalmaival, félelmeit és mégis elszánásait érezte meg. Ignotus, Hatvany is írtak erről, de Schöpflin következetesebben végigvitte ezt a gondolatot és arra is felfigyelt, hogy Ady egész formavilága, képanyaga, szimbólumrendszere a magyar valóságból ered. Ezért Ady-képe már ekkor élelesebb, minden vonásával korhoz kötöttebb, társadalmibb volt, mint másoké.

3. Schöpflin Ady-képének változása és harcai Ady mellé

Az Illés szekerén című kötet fordulatot hozott Ady költészetében, átalakult világgépe és változott a lírája. Érzelmi lázadását forradalmi gondolatok váltották fel, és ennek több eleme már kilépett a polgári radikalizmus eszmeköréből. A kérdés az volt, hogy azok, akik az *Új versek* és a *Vér és arany* költőjének hódolni tudtak és vállalták teljes újságát: akik számára Ady program lett, most tudják-e követni egyre meredekebben felfelé vezető útján, vállalják-e egyre következetesebbé váló forradalmiságát? Igaz, a valóságban ez még nem vetődött fel ilyen élesen. A forradalmi megoldást választók és ettől idegenkedők útjai a baloldalon még nem váltak el élesen, mert a meglévő társadalmi, politikai, szellemi berendezkedések közös elutasítása még összetartó, egységet biztosító akarat volt, de azt már jelezte, hogy soraikban külön utak keletkeztek.

Jól tükröződött ez Ady újabb megítélésében is. A költő pályájának módosulása után a Nyugatban nem került ugyan sor látványos újraértékelésre, mégis, a korábbi egységes Ady-kép lassan megbomlott. Igazán csak kevesen tudták egyre kiteljesedő radikalizmusában, majd forradalmiságában követni. Voltak, akik a *Vér és arany* varázsa alatt maradtak és vegyes érzésekkel figyelték Ady újabb líráját; és voltak, akik újabb életérzéseinek és motívumrendszerének csak néhány vonulata mentén haladtak tovább. Megosztottabbak lettek a *Nyugat*-mozgalomban az Ady-képek. A vállalásokat tekintve gazdagabb lett a színek, és tulajdonképpen ugyanannyi árnyalat volt fellelhető rajta, mint amennyit a magyar progresszió és az új irodalom is tartalmazott. Azonban, ha *Az Illés szekerén* című kötet után az Ady-élmények nem is voltak mindenkinél egyforma intenzitásúak és tartalmaikban sem mindig egyeztek, és ha a *Nyugat* ban Ady megítélésében diszkrpanciák is keletkeztek, a továbbra is ható alapgondolatot illetően, ti. a félfudális társadalmi és politikai berendezkedés elutasításában és a progresszió vállalásában azonosak maradtak. Ez a közös ügy került állandóan előtérbe, ezért az elvekben jelentkező eltérések ellenére az Ady-kérdésben az egység továbbra is fennmaradt.

Ezek a nézeteltérések a *Nyugat*-mozgalomban mégis okoztak zökkenőket. Igaz: leginkább különböző eredetű személyes ellentétekben nyilvánultak meg, de köztük vagy velük felszínre jöttek elvi ellentétek is. Fenyő Miksa írta: „a Nyugat harcai nemcsak külső fronton folytak, hanem belső fronton is, néha polgárháborúk türelmetlenségével, amint ezt a Nyugat-afférek hosszú sora mutatja.”⁴¹

A kellemetlen ügyek sora a duk-duk afférrel kezdődött, ami a felszínen csak múló epizódnak látszott, de mindig jött hozzá valami és valójában Ady haláláig tartott. Ebben a nézetellentétben is elszabadultak személyes indulatok, de igazán feszültté és tartóssá elvi ellentétek tették, s főleg az, hogy Ady költészetében már a forradalmi

⁴¹ FENYŐ MIKSA: Feljegyzések és levelek a Nyugatról. 147.

hang is megszólalt. A *Nyugat*-mozgalom természetéből következett az utak, elvek, alkotási módok sokfélesége és a gyakran emlegetett írói szabadság, de ezek a gyakorlatban mégis csak bizonyos határon belül érvényesülhettek. Már Ignótus által megfogalmazott vezető gondolatuk, az irodalom autonómiájának elve is, ennek a határnak meglétére utal, amely kezdettől fogva élesen meghúzatott az új irodalom és a konzervatív világ eszmei-politikai törekvései közé. Azonban ez a határ kimondatlanul is tovább ment és más irányokban is igyekezett elválasztani; az autonómiát biztosítani. Ady pedig forradalmas költeményeivel éppen itt lépett át. Ezeket a verseit a *Nyugat*-ban már mindenki nem tudta igazán vállalni, s többnyire hidegen fogadták és ezt olykor éreztették is. Emiatt Adyból fellépett a keserűség, és leveleiben nem egyszer panaszkodott. Hatvanyinak írta: a „hozzám legközelebb állók is elhagytak, mint Ignótus.” Később: „van-e nekem sok olyan emberem, akikben igazán, mindig megbízhatom?”⁴² A kérdésre a magára hagyott ember szomorúságával felelt; „anyámon kívül talán csak te vagy ilyen. S nagyon talán; Kabos, Fenyő, Schöpflin.”⁴³ Ady 1914-ben Ignótus kritikája miatt írt indulatosan Hatvanyinak: „Nyugatnak így látni meg és így mutatni föl nem szabad. Ez az írás hideg, szeretetlen, óvatos, mely egy-egy furcsa jelzőjével ötször annyit von vissza, mint amennyit előbb tíz sorban adott... egyszerűen feketének, csúnyának s velem óvatosan elbánni akarónak láttam Ignótust. Elhatároztam, hogy néhány hónapig, míg okosabbat nem tehetek, nem írok a Nyugatnak.”⁴⁴ A következő levelében nem az elégtételt kapott ember elégedettségével, hanem beletörődő rezignációval írta; „megette a fene: nem tudok én már haragudni sem. Ignótussal s a Nyugattal kimagyaráztuk egymást.”⁴⁵ Egy hónappal később pedig; „Nyugattal béke van, de keserűségek maradtak mind két fél szájában.”⁴⁶

Még a baráti kapcsolatokban is állandóan ott vibrált valami idegenítő elem. Jól mutatta ezt Ady és Hatvany barátsága, mely az egymást érintő személyes problémákon túl rávilágított Ady általános helyzetére és itt-ott a nézeteltérések természetére is. Hatvany a duk-duk affér levélváltásaiban a megbántott ember sértődött nyerseségével írta; „a lírikusok és tenoristák elmékedései nem feltétlenül komolyan veendőek.”⁴⁷ Bántó volt ez, mert mi sem volt távolabb Adytól, mint a bohémság: „Én nem búvésznék, de mindennek jöttem” vallja a *Hun, új legendában*. Nemigen volt költő, aki nála az életről, költészetről mélyebben, komolyabban gondolkodott, akinél a vers megszenvedettebb életigazságokat hordozott volna. Persze, nem mindig az éltető élet volt ez, hanem a vágyott élet: a lélek belső nemes tartása és irányultsága, amiből végső soron költeményei is születtek. Ily módon volt itt egynemű a vers az étellel, és aki Ady komolyságát megkérdőjelezte, ezt tette a lírájával is. Nem kellett Adynak ez az elnéző, leereszkedő, fölényesen nagyvonalú megbocsátás. A meg nem értettség szomorúságával, de határozott tartással utasította vissza: „Jók, derekak voltatok, de mégis csak én pusztítottam el az életemet... A bohémság tálcáján átnyújtott enyhítő körülmény nem kell nekem. Én nem vagyok bohém, én — jaj de fáj leírni ilyen banalitást — Ady Endre vagyok.”⁴⁸

Amikor néhány évvel később Hatvany a *Minden Titkok Versei* című kötet után hanyatlani vélte Ady pályáját és „barátilag” bírálni kezdte, jóllehet egyéni véleményét írta, de diagnózisa és tanácsai a *Nyugat* ban levő nézeteket is tartalmazta. Több levelé-

⁴² HATVANY LAJOS: Ady. Cikkék, levelek, emlékek. 222.

⁴³ Uo. 207.

⁴⁴ Uo. 275.

⁴⁵ Uo. 278.

⁴⁶ Uo. 277.

⁴⁷ Uo. 189.

ben is felvetette; „Te sohasem dolgoztál tehetségeden... Benned hiányzik az önnevelés, az alázat, a flauberti elem.”⁴⁹ „mikor az élet nem ad szenzációt, csak a magadban aknázó munka adhat.”⁵⁰ „Különös, hogy emberileg kezdünk összeemelegedni, művészileg különbözünk össze.”⁵¹ És ugyanebben a levélben „bennünket elválasztó teoretikus kérdésekről” is írt. Ady nemcsak az ars poetikáját összegezõ *Hunn, új legendával* válaszolt, hanem levélben is. „Te aki ördögösen érzel és látsz, elhiszed-e, hogy az embert s emberek emberét, a művészt, az a program formálja, amelyet komolykodva csinál s mely a gyöngébbek szemében akaratnak látszik? Apropos, művész, te túlságosan irodalmasítod ezt a fogalmat, mely igazában minden nagyobb és hatóbb élet koncepciója.”⁵²

Itt érkeztiünk el a lényeghez: az átmeneti, egyéni nézeteltéréseken túlmutatóhoz: a művészet „teoretikus ellentéteket” is tartalmazó kétféle felfogásához, a „túlságosan irodalmasított” és az életes irodalom más-más koncepciójához, mert ekkor nemcsak Ady és Hatvany, de Ady és a *Nyugat*-mozgalom több tagja is ebben e kétféle művészeti és életfelfogásban különbözött igazán, és többnyire ez húzódott meg „belső vitáik” mögött is.

Az ilyen természetű afférok gyakran napirenden voltak a *Nyugat*-ban. Azonban ezeket nem szabad eltúlozni. Ady és *Nyugat* kapcsolatát — mégha Adyból ilyen döbbenetes panasz is feltört: „Nekem még a *Nyugat*-ban sem szabad mindent megírnom; mert megcenzúráznak ott is.”⁵³ Mégsem jellemezhetjük csak a nézeteltérésekkel, mert e kapcsolatokban az időálló és meghatározó ekkor nem ez, hanem az összetartozást erősítő, továbbra is közösen vállalt célok voltak. Még a baráti kapcsolatok sem szakadtak meg és Adynak mégiscsak fórumot biztosító, védelmet nyújtó otthona volt a *Nyugat*.

Az otthon megőrzéséért mind Ady, mind a *Nyugat* vezetői sokat tettek. Egymásra voltak utalva; nehéz elképzelni a *Nyugat*-ot Ady nélkül és Adyt *Nyugat* nélkül. Azonban mégsem kényszeredett egymás mellé állás volt ez, hanem a harcostársak egymásra találása, melyet — konfliktusaik ellenére — emberi, baráti kapcsolatok melege is áthatott. „Olyan kevesen vagyunk — írja Hatvanynak Ady —, hogy még levél-banalitások árán is ápolni kell a mi közösségünket.”⁵⁴ A *Nyugat* ekkor programot, az új irodalom közös ügyét jelentette és ezt csak a *Nyugat*-ban lehetett szolgálni. Ady jó politikai érzékkel mindenkor szem előtt tartotta ezt. Pl. amikor Osvát és Hatvany között már-már szakításig éleződött az ellentét, Ady így csillapítja Hatvanyt: „Tudod nagyon jól, hogy hol tréfásan, hol komolyan én bíraltam legsűrűbben s legkegyetlenebbül Osvátot. De lásd — minden maradt aláírva — Osvát igazán szinte-szinte keresztelő Jánosa a mi ügyünknek s ne legyünk Saloméék.”⁵⁵

Mindemellett Ady és *Nyugat* kapcsolatáról csak alap vonatkozásában beszélhetünk, mert a mozgalom nem egynemű és ennek megfelelően a kapcsolat is többretegű volt. Voltak a mozgalomban, mint Móricz, Kaffka, akik következetesen kitarítottak Ady mellett. Másrészt a *Nyugat* is mindig mozgásban volt; nem egy nézeteltérésen túlfejlődött és az Adyról alkotott vélemények is változtak. Igaz; mindig fáziskéséssel. Nagyon jellemző erre Hatvany, aki, amikor a mozgalomból kinőtt Ady pályáját módosítani igyekezett, végül is, ennek nemcsak hiábavalóságát, hanem Ady igazát is be-

⁴⁸ Uo. 191.

⁴⁹ Uo. 251—52.

⁵⁰ Uo. 253.

⁵¹ Uo. 257.

⁵² Uo. 254.

⁵³ Uo. 198.

⁵⁴ Uo. 177.

⁵⁵ Uo. 226.

látva írja: „Mért járok Veled mindig s mindig újra úgy, hogy másfél év múlva értelek meg.”⁵⁶

Ha nem is ilyen előzményekkel, de valami hasonló Schöpflin Adyra vonatkozó értékeléseiben is felfedezhető. Évekkel később utal erre: „Abban az időtájban amikor Adynak *Az Illés szekeren* című könyve megjelent, azzal a gondolattal foglalkoztam, hogy megpróbálom az Ady s a körülötte felsorakozott kritikusok művei alapján megformulálni egy kis könyvben az új lírának az összefoglaló értelmezését. Gondolatban már meg is csináltam a könyvet, tisztáztam eszméimet, végiggondoltam ítéleteimet és hozzájuk való indoklásokat. Közben Ady elkezdte írni azokat a verseit, amelyek a *Szeretném, ha szeretnének* könyvben vannak, kénytelen voltam megfigyelni hangjának, stíljének, az étellel szemben elfoglalt állásfoglalásának változását, s egyre jobban rájöttem, nem érvényesek többé, egyre jobban módosulnak s az újabb versek retrospektív hatása alatt módosult az a kép is, amelyeket régiekről alkottam magamnak.”⁵⁷ Ugyanekkor Komlós Aladár — különben igen megdicsért tanulmányát — azért bírálja, mert Komlós *A menekülő élet* és a *Ki látott engem* költőjét, „rideg ítélettel tárgyalja”⁵⁸ és sokat mondandó hozzáteszi: „Majd rá fog jönni ő is e könyvek jelentőségére, s akkor tisztábban fogja látni *A halottak élét* is, mint Ady költészetének s vele a magyar líra csúcását.”⁵⁹

1908 után így fejlődött és gazdagodott Schöpflin Ady-élménye. Melyek voltak ennek a főbb jellemzői és fontosabb állomásai?

Schöpflin korábban kialakított Ady-képe 1908-tól két szembetűnő változást is mutatott. Az egyik: tudatosabb lett a költő vállalása; a korábbi, főleg érzelmi azonosulást kiegészítette az életmű mélyebb ismeretére épülő tudatos elem. A másik: ezekben az években határozottabban előtérbe kerültek a gondolati és politikai vonások, és Schöpflinnek Ady nemcsak irodalmi, hanem egyben politikai programja is lett.

Több oka is volt annak, hogy ekkor Schöpflin Ady-képe ilyen irányba fejlődött. Olyanok voltak a viszonyok, hogy már az Ady-élmények sem pusztán a költő életművéből keletkeztek; ezekbe mindig belehatolt az aktuális politika is. Ez lehetséges volt azért is, mert Ady lírája a benne levő gondolatok, életérzések miatt olyan kisugárzó szellemi energia volt, amely a közegellenállásokra felerősödött és különös affinitásokat mutatott, ezért a régi szemléletet és ízlést romboló, újat építő Ady-élmény nem önmagában jelentkezett, hanem állandóan kiegészült a korban levő, izgató, országos ügyeket érintő politikai tartalommal. Ady köré sűrűsödtek a kor szellemi és politikai életének izgalmi és azok gyakran általa fejeződtek ki, ezért a költő politikai ügyé vált és így különösen ekkor Ady mellett vagy ellene lenni, többet jelentett, mint egy rendkívül tehetséges költőt elfogadni, vagy elutasítani: ez egyben politikai állásfoglalás is volt.

Adynak ebből a különös helyzetéből következett, hogy költészetének ezekben az években vízvázlasztó-féle szerepe is volt. Természetesen elsősorban az irodalomban, de azon kívül is, mert aki rá tudott hangolódni verseire, az nem maradhatott közömbös a bennük levő költői világgal, a félfudális úri Magyarországot ostromozó gondolati anyag iránt sem. Schöpflin szavaival: „Ady több volt mint közvélemény”, ő volt a nemzet élő lelkiismerete, és aki átélte s megértette e lelkiismeret viharait és elszánásait, az szembefordult a hatalom eszmei, politikai rendszerével és a szellemi élet bal oldalára kellett kerülnie.

Mindez tanulságosan megmutatkozott *A Holnap*-vitában, melyet egy jelentékte-

⁵⁶ Uo. 288.

⁵⁷ SCHÖPFLIN: Az új magyar líra. Nyugat, 1927. 24. sz.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

lennek látszó ügy, a Váradon megjelent szerény, kis antológia váltott ki, és olyan heves vihart kavart, amilyen még sohasem dúlt irodalmunkban. Valójában az ügy nem is volt jelentéktelen. Nem volt az irodalomtörténeti jelentőségét tekintve sem, mert a *Nyugat* mellett az új irodalom első szervezett fellépése volt közös kiadványban, és noha Ady már ismert, de Babits, Juhász, Balázs és a többiek most lépnek először igazán nyilvánosság elé. De különösen nem volt az a kor viszonyai miatt sem, mert a szellemi élet már ekkor tele volt feszültségekkel, gyűlékony anyagokkal, a konzervatív oldal meg tűrőképességének a végéhez érkezett, ezért ez az esemény lett a lobbanó láng.

A konzervatívok már évek óta készültek a számukra egyre kellemetlenebbé váló irodalmi ellenzék felszámolására. Az alkalmat most vélték elérkezettnek. A megindult támadások Ady ellen irányultak, mert ő volt ennek az irodalomnak a reprezentánsa; legsúlyosabb egyénisége, az ő költészete fejezte ki legtöményebben azokat a gondolatokat, eszméket, amelyek leginkább veszélyeztették a fennálló rendet. Azonban *A Holnap*-vitát mégsem lehet csak irodalmi okokkal magyarázni. A célok messzebbről jöttek és távolabbra mutattak: bennük az irodalom csak ürüggyé vált egy általánosabb méretű, az egész szellemi életre kiterjedő, a magyar progresszió ellen irányuló politikai harc számára. Az argumentumok is főleg politikai természetűek voltak. Jellemző a konzervatívok elszánására, hogy a kemény hangot fenyegetések, megtorlások követték és latba vetették a hatalmi eszközöket is. Szellemi vesztégzárat létesítettek, és ebbe belekerült, aki Ady és irodalmi köréhez tartozott; mindenki, akit belefogtak ebbe a gyűjtőnévbe, hogy *Nyugat*, ezért a véleménynyilvánítások is veszélyesekké váltak. Aki exponálta magát; „minden lépésével olyanokba botlott, akik állásfoglalását számonkérték tőle.”⁶⁰

Ebben a vitában a védelem és ellentámadás feladatát a *Nyugat* vállalta magára. Írói, az átmeneti zavarok után, a közös ügyért csakhamar egységesen szólaltak meg. A vezér Ignotus volt, aki nemcsak a perzekutor kritika támadásait igyekezett kivédeni, hanem a vita hevében hatásos érveket, gondolatokat fogalmazott meg; tudatosította az új irodalom céljait és kifejtette a *Nyugat* alapelveit is. E kemény küzdelemben felnőtt a *Nyugat*. A konzervatívok nem érték el céljaikat; nem sikerült elszigetelni Adyt és szétszórni az ellenzékét, sőt a támadások következtében a mozgalom megszilárdult: egységesebb és öntudatosabb lett.

Schöpflin viszonylag későn — a *Nyugat* 1909—10—11-es számában szólalt meg a vitában. Ekkor is Osvát kérésére küld írást, és ebben társainál, főleg irodalompolitikai kérdésekben, szerényebben exponálja magát. Igaz: abban nem hagy kétséget, hogy Ady és az új irodalom mellett kitart. Meggyőződéssel írja: „Ady irodalomtörténeti esemény, a magyar líra új fordulatának kiindulópontja.” Azonban a támadásokkal szemben engedékeny a hangja; „ne bánjuk, azokat, akik haragszanak”⁶¹ mert ez „múló jelenség” különben is; „Meggyőzni nem lehet őket, mert nem okoktól, hanem indulatoktól vezettedik magukat.”⁶² Később majd látni fogja, hogy ezeket a túlhevített indulatokat nem is titkoltan a konzervatív osztályérdekekből eredő okok fűtötték. Ekkor azonban Schöpflin a vitában még nem az ellentétes érdekű társadalmi erők; az úri Magyarország és a progresszió ütközését, hanem „mindenkor jelenlévő” apák és fiúk ellentétének természetes harcát látja. Ebben a vitában; „Apa és fiú — írja — nemcsak ellentétes hiten vannak, de meg sem értik egy-

⁶⁰ SCHÖPFLIN: Magyar írók. . 107.

⁶¹ SCHÖPFLIN: Levél Osvát Ernőnek. *Nyugat*, 1909. 10—11. sz.

⁶² Uo.

mást,⁶³ mert a két generációban két világnézet került összeütközésbe és ez az elentét „fejeződik ki az Ady körüli harcokban is.”⁶⁴

Ahhoz egy pillanatra sem fér kétség, hogy ezzel az írásával is jó ügyet szolgált és vallomás volt arról is, hogy ő hova tartozik. Azonban ez mégsem lehetett elég hatékony, mert *A Holnap*-vitában nem az apák és fiúk nemzedéke állt szemben, hanem az irodalom kapcsán valóságos osztályérdekek ütköztek. Igaz: a *Nyugat* indulásakor főleg fiatal írókra támaszkodott, azonban ők nem apáik, hanem a progresszió oldalán a konzervatív világ ellen lázadtak, és Schöpflin éppen ezt a lényegét fedte el maga előtt a generációs problémával. És hiába volt egyértelmű a kiállása, ezt elvi következetlensége és ebből eredő békülékenysége megkérdőjelezte. Innen eredt az az illúziója is, (melynek realizálásán 1919 után sokat fáradozott), hogy az irodalmi életben beállott szakadékot át lehet ívelni, mert „némi jóakarattal könnyen meg lehetne építeni a megértés hídját a régibb és újabb nemzedék között.”⁶⁵ Schöpflin történeti szemléletének később is fel-feltűnő ellentmondása volt ez. A fejlődés hajtóerejét a régi és az új harcában látta, de valóságos összefüggések helyett a régi és az új harcát, mint most is, gyakran, különösen 1919 után, apák és fiúk harcával azonosította.

Schöpflin szerepe a *Nyugat*-mozgalomban és Ady mellett igazán a következő években, *A Holnap*-vita utóharcában nőtt meg. Főleg az újabb Ady-hatások ösztönzésére egyre elmélyültebben foglalkozott irodalom és társadalom összefüggéseivel. Figyelmét közben nem kerültk el az országos bajok sem. Felébredt szociális lelkiismerete és megértéssel közeledett az elnyomott osztályok gondjaihoz, és helyet követelt számukra a nemzeti irodalomban. Már a *Város* című tanulmányát azzal a figyelmeztetéssel fejezte be, hogy meg kell hallgatni és meg kell tanulni a város zenéjét, mert szép zene a pacsirta éneklése, a tücsök ciripelése; „de éppen olyan szép, ha nem szebb, a gyári gépek kattogása, a villamos vasút csörömpölése és az emberek vásári zaja is.”⁶⁶ Be kell látni végre, hogy belépett a „magyar életbe — írja — egy egészen új elem: az ipari munkásság egyre szaporodó tömege.”⁶⁷

Külön tanulmányt írt a parasztságról és ebben Móricz Zsigmond látásához és indulataihoz hasonlóan érvel: „be kell látni, hogy a parasztság egyes személyében lehet műveltségre, felfogásra, a világban való tájékozódásra alantasabb rendű az úrnál, mint társadalmi osztály egyenrangú minden más osztállyal. Érdemei többek, mert e nemzet fennmaradásához ő adta ezer éven át a vér és verejték tömegét... Most van az aktualitása annak, hogy összes vonatkozásaiban s a megoldásra való komoly elszánt-sággal föl vessük a magyar paraszt problémáját, a magyarság gyökeres alapvető problémáját.”⁶⁸

Móricz Zsigmond regényeiben is e gondolatok felvetését érezte meg és főleg azért dicsérte, mert „nála jelenik meg először a falu társadalma a maga egész rétegezett-ségében... és a falu Móricznál nem csöndes idillikus nyugalom tanyája, hanem fülledt, nehéz, fojtó levegőjű, mindenfelől ezer korlással körüldeszékázott börtön... és minden nagyobb munkája egy-egy indulatos tiltakozás a magyar élet valami jelensége ellen... Minden írónk közt ő mondja a leglesújtóbb kritikát a mai magyar társadalomra.”⁶⁹

Az elkövetkező években már ezekkel a tapasztalatokkal gazdagodva vívta harcát Ady és az új irodalom mellett. Figyelmét ő is szükségszerűen a konzervatív oldal makacsul ismételt vádjainak elhárítására összpontosította. Az egyik fő vádpont az ide-

⁶³ Uo.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ SCHÖPFLIN: Válogatott tanulmányok. 155.

⁶⁶ Uo. 41.

⁶⁷ Uo. 128.

⁶⁸ Uo. 116, 177.

⁶⁹ Uo. 95, 96, 98.

gen szellemiség, a nemzetietlenség volt. Egyáltalán nem létezett ennek semmiféle reális alapja, de mégis veszélyesen hatott, mert mint minden demagógia, ez is az érzelmekre épített és egyszerre igyekezett bizonyítani, hogy a konzervatív rend, eszmék, irodalom a nemzeti; a modern irodalom, progresszió eszmerendszerével együtt, a magyarságtól idegen romboló szellemű, nemzetietlen.

Schöpflint több okból is izgatta ez a képzeletből és az aktuálpolitika meggondolásaiból eredő vád. Egyrészt nem hallgathatott a védelem sem, másrészt elvileg is fontosnak tartotta, hogy az új irodalomban is tudatosodjanak a már megvolttal, a hagyománnyal s a nemzeti élet újabb fejleményeivel való kapcsolatai. Számos tanulmányt írt ennek érdekében. Közülük többet a polgári radikalizmus „ideológiai” folyóiratában, a *Huszadik Században* közölt, mely már önmagában is jelzi munkái szellemiségének hovatarozását.

Schöpflin, mert megvolt szellemének az a ritka fogékonysága, hogy meglássa kortársai irodalomtörténeti értékét, felfigyelt arra is, hogy függetlenül a félresiklott vitáktól, létezett a korban minden fontosabb irodalmi jelenséget magába sűrítő, valóságos és megoldatlan, nagy horderejű kérdés: az Ady-probléma. Tulajdonképpen élete végéig ez izgatta.

Ennek lényegét egy analóg helyzettel világította meg. Gyulaiáról írta: „nem tudta közömbös türelemmel nézni sem azt az üres zsidongást, sem azt a cöfös maradiságot, amely az irodalmi berkeket meglehetősen kellemetlen tartózkodási helyé tette... Fölvette tehát a harcot és pedig két fronton egyszerre. Egyfelől ki kellett küzdenie Petőfi és Arany elsőségét a régebbiek, még Vörösmarty fölött is Toldyékkel szemben, másrészt ellene szegülnie az értelmetlen Petőfi-utánzásnak. Mondhatnók úgy, hogy meg kellett oldania a Petőfi problémát.”⁷⁰ Ebben látta az Ady-kérdés velejét is, sőt ezt vetítette vissza Gyulait méltató munkájában, csak helyettesíteni kell Petőfi nevét Adyval, és máris kora irodalmának legizgatóbb kérdésénél vagyunk.

Azonban ez a valóságban mégis bonyolultabb volt, mert az állandósult Ady-ellenes támadások eleve meghatározták a védelem mozgási körét. Schöpflin is hiába tartotta céltalannak a „képzeldésből és előítéletekből eredő vádak” elleni hadakozást, kitérni ő sem tudott előle; elkötelezettsége miatt vállalnia kellett a polémiát, de úgy igyekezett védeni Adyt, hogy megfeleljen nagyobb feladatának is. A nemzetietlenség vádját is úgy hárítja el, hogy érveit társadalmi és történeti összefüggésekbe helyezi és egyszerre világít rá a vád tarthatatlanságára és Ady nagyságára.

Schöpflin abból indult ki, amit az *Irodalom és társadalom* című tanulmányában kifejtett. „Nem szabad hinni, hogy lehessen irodalom, amelynek az életben nincs gyökere, amely ne legyen egyéb, mint egy magában álló, mindentől elszigetelt elme furcsa vagy színes játéka,” mert „az irodalmi mű mindig a maga keletkezése kora társadalmának, vagy a társadalom bizonyos jelenségeinek tükré.” Az író pedig „úgy kell felfogni, mint valami nagyon érzékeny barométert, mely a társadalom mélyében forrongó változásokat és mozgalmakat előre jelzi már olyankor, mikor a kevésbé érzékeny készülékek nem is tudtak rájuk reagálni.”⁷¹

Ebben a tanulmányban Schöpflin irodalomszemléletének egyik alaptételét fogalmazta meg. *Az új magyar irodalom* című munkájában már ezt az elvet alkalmazta. Leírta kora társadalmának átalakulását, amely a nemzeti fejlődés természetes folyamata volt. Azonban a hatalmi, politikai, eszmei, kulturális berendezkedések a régiek maradtak, sőt ezek egyre elzártkóztabbak, merevebbek lettek és görcsösen igyekeztek fenntartani az avult formáikat, és minden újnak útjában álltak. Voltak, akik viszont észrevették „a hatalmas hézagokat, a hiányosságokat, a külső haladás rétege

⁷⁰ SCHÖPFLIN: Magyar írók. 20.

⁷¹ SCHÖPFLIN: Válogatott tanulmányok. 65, 64, 65.

alatt meghúzódó nagy elmaradottságot; a gazdasági javak, a politikai hatalom, a társadalmi erők elosztásának nagy igazságtalanságait, egész kultúránk felszínes, látszatokra berendezett voltát, az alsóbb társadalmi rétegek kulturális gondozásának teljes hiányát, mindazt a sok bajt és fogyatékoságot, amely a magyar életet és a magyar képességet megbénítja, nyomasztó voltával összezsugorítja.”⁷² Két szembenálló világnézetre és ellenséges táborra osztott a társadalom: a régi állapotok fenntartására törekvőkre és az új Magyarországért harcolókra. Az utóbbi művészi megfelelője a modern irodalom. Itt tért át az Ady-problémára. A részletes társadalmi elemzésre azért volt szüksége, hogy evidensen bizonyítsa, mert bizonyítani kellett, hogy éppen az új hangja és formavilága miatt idegenszerűen ható Ady „lénye és költészete teljesen a magyar földből nőtt ki. Egész lénye a sajtóságos, egyedül csak a mai Magyarországon feltalálható kavargást mutatja.”⁷³

Megfogalmazták már mások is ezt a gondolatot. De Schöpflin továbbment. Ady teljes lényéről és költészetéről beszélt: kiemelte azt is, hogy mind forradalmi versein, mind az elfáradás és reménytelenség miatti bánatos hangját megszólaltató dekadens versein a felkavart magyar élet hullámai zuhogtak át. Nem idegen szellemiségből eredő, hanem hazai élményekből, hazai talajon született életérzések voltak ezek. Bár bizonyos példák Adyra sem voltak hatás nélkül. De — mutatott rá Schöpflin — akik benne nem tudnak mást látni, mint a modern francia líra utánzóját, azok csak azt árulják el, hogy sem ezt, sem Ady költészetét nem értik. Még költészete első korszakának úgynevezett „Páris-imádata”, amely néhány rendkívül szép verset inspirált, még ez is éppen magyarságát bizonyítja, mert alaphangja tulajdonképpen mindig a magyar szegénység és kicsinység miatti fájdalom. Ady számára Párizs a magyar valóság antitézise volt, amelynek segítségével asszociálta az otthoni világot. „Amit ő Párisban érzett, az hasonlított ahhoz, amit Bessenyei érzett Bécsben.”⁷⁴ Paul Verlaine, Baudelaire és néhány más modern költő hatása sem volt több, mint hogy „kiszendített lelkében bizonyos csírákat, amelyek öntudatlanul lappangtak benne, felbátorított benne bizonyos olyan elemeket, melyek e nélkül a bátorítás nélkül nem, vagy csak félénkebben, teljesség nélkül mertek volna megszólalni... megerősíthette önmagába és mondanivalóiba vetett bizalmát.”⁷⁵

Schöpflin ezt a felszabadító, bátorító hatást nem becsülte le; jelentőségét mind Ady, mind nemzeti irodalmunk fejlődésében jól látta. Kétfelé érvelt itt; el kellett háritani az idegen szellemiség epigonságának a vádját — a hangsúly most ezen volt—, ezért főleg a hatás természetéről szólt, ugyanakkor azt is kiemelte, hogy nemzeti irodalmunk számára sincs külön magyar glóbusz, a beszűkülés és a provincializmus veszélye miatt nem zárkozhat el a népek, főleg az európai nemzetek irodalmától. A nagy egyéniségekre mindig is az volt jellemző, hogy adaptálni tudták az új gondolatokat és a magyarság kultúráját szintetizálni tudták a nyugati kultúrájának legfrissebb, legújabb elemeivel. Sőt, a magyarság gondjait is azok értették meg igazán és azok tettek legtöbbet a nemzet haladásáért, akik szélesebb, európai távlatokban éltek és láttak. Schöpflin Eötvösről írt tanulmányában is azt emelte ki, hogy ő volt az „első igazán európai magyar”, akiben megvolt a gondolkodás szenvedélye, túllátott a magyar glóbuszon, távlata Európa volt és úgy kötődött a hazához, hogy elfogulatlanul tudta azt szemlélni és mégis minden gondolatával, lényével egy volt vele. Adyt is ilyen típusú európai magyarnak látta, akinek magyarságtudata megnőtt az európai távlatokban, s bárhol járt a világban, gondolatai mélyén mindig a nemzet haladásának ügye izgatta, ezért mélyebb és igazibb volt a hazafisága, mint azoknak, akik hazaárulással vádolták.

⁷² Uo.

⁷³ Uo. 88.

⁷⁴ Uo. 90.

⁷⁵ Uo. 88.

Schöpflin mutatott rá először arra is, hogy Adynak nemcsak világképe, hanem az egész költészete a magyar földhöz, a magyar élethez kötődik, és teljes lírája ennek képeitől van átítatva. „A hepehupás, vén Szilágyság, — írja — a magyar Alföld és a magyar kisvárosok képei adják meg minden szemléletének gyökerét; ha figyelmesen vizsgáljuk az egyes képei mögött meghúzódó szemléleti emléket, nagyon kevés költőnk képes beszéde áll ennyire tisztán saját szemléleti emlékekből és élményekből, mint az övé, csaknem mindig teljesen eredeti magyar jelenségre bukkanunk.”⁷⁶

A nemzetietlenség vádjának a gyökértelenség és idegenszerűség mellett a szintén sokat hánytorgatott hagyományellenesség volt a harmadik eleme. Túl a konzervatívok vádjain, Schöpflint tudományos szenvedélye is izgatta az új irodalomnak az előzményekkel való kapcsolata, és különösen erősen érdekelték a múltban és a félmúltban azok a jelenségek, amelyek korához íveltek; és „azok a csírák,⁷⁷ amelyek a ma törekvéseire utalnak.”⁷⁷ Vörösmartyról írja; „A jövőbe néz, ugyanakkor a múltba is bele tud merülni.” Schöpflin állandóan a jelenére néz, de a múltra is tekint, hogy jobban megértse napjait. Az irodalomtörténetírástól is azt várta „hogy a múlt fejlődésének feltárásával előkészítse és megkönnyítse a jelen megértését.”⁷⁸

Felfogása szerint a kortárs nemzedék irodalmát a ma és a tegnap együtt formálja, mert ez mindig az adott valóság talaján keletkezik, ebben gyökerezik, ennek tükrözője, de a múlt hagyományaira épül és annak szerves folytatásaként, az egymáshoz kapcsolódó elemek révén annak eredménye is. Több tanulmányában hangsúlyozta: „Mint minden organikus élő jelenség, az irodalom is folytonos megújulásra törekszik, gazdagodása, erőteljesebbé válása éppen abban nyilvánul, hogy folyton új meg új elemeket vesz fel magába. Mindenben, ami új, immanensen megvannak a réginek eredményei éppúgy, mint minden meglévőben megvannak az eljövendőnek csírái.”⁷⁹ Ezért érteni akaró s tudó elme: „Az irodalmat nem kategóriák szerint fogja fel, hanem folyton mint változó és megújuló folyamatot, mely a társadalmi és kulturális mozgalmak sodrában halad s ezért szereti a mindenkori élet szempontjai alá helyezni.”⁸⁰

A fejlődés s a szüntelen változás tehát az irodalomnak is természetes élete, melyben a szakaszok nemcsak különböznek, hanem mint a láncban a szemek, egymáshoz kapcsolódnak; értékek értékekre épülnek, ezért az új nem lehet a fejlődés láncának a megszakítója, és nem lehet, hogy bármi újság lerombolhat a múltból vagy a jelenből valamit is, ami értékes. Ma már evidensek ezek a gondolatok és talán jelentőségük sem látszik eléggé, de századunk kezdő éveiben mindennek más volt a súlya és különösen az irodalom körüli háborúságokban, Ady védelmében igen hatásosak voltak.

Azonban minden azon fordul meg, hogy mit értünk hagyományon. Schöpflin így vélekedett erről; „Én nem érthetek mást a hagyomány szó alatt, mint az eddigi fejlődésből leszűrődött eredmények gyűjtő fogalmát, azt az örökséget, amelyet az ősök harcaik; küzdelmeik, munkájuk; tudásuk árán összegyűjtöttek és ránk hagytak.”⁸¹ A hagyományok tehát történelmünk során alakultak, adottak, de nem érvényesülnek spontánul, elhomyályosulhatnak, ezért minden nemzedéknek ápolni és tudatosítani kell. Azonban — mutatott rá Schöpflin — a konzervatívok, akik a hagyományok buzgó őreiként lépnek fel, nem ezt a történelmileg adottat tekintik hagyománynak, — miként önmagukat azonosítják a nemzettel. — „Ők egyszerűen megteszik hagyománynak a maguk és koruk világnézetét, ízlését, alkotási módját, amely beléjük csontosodott, s melyet örökérvényűnek szeretnének kikiáltani.”⁸² Mivel pedig az ő em-

⁷⁶ Uo. 89.

⁷⁷ Uo. 154.

⁷⁸ Uo. 59.

⁸⁰ Uo. 149.

⁷⁹ Uo. 154.

⁸¹ Uo. 38.

⁸² Uo. 39.

bereszményeik: világfelfogásukat, életideáljukat és izlésüket hordozó stilizált figurák, ezeket az embertípusokat kéri számon koruk irodalmától. Mivel az idillikus falu és az idealizáltta halványított lojális paraszt a példaképük, ezt a népiességet; s mivel hazafiságunk a romantikus nacionalizmus, ezt a „hazafiságot teszik meg hagyománnyá és mint örök nemzetit, kötelező normaként, a hatalom birtokában ezt akarják ráerőszakolni koruk irodalmára, ezért ez az osztály mind a valódi hagyományok érvényesülésének, mind az irodalom természetes fejlődésének útjában áll. Így fordította Schöpflin a nemzetietlenség vádját a megfogalmazóik ellen.

Schöpflin elméleti okokból is fontosnak tartotta ezeket a gondolatokat, ezért viszsztatérően foglalkozott velük. Több tanulmányában igyekezett felfedni azokat az elemeket, amelyek napjait a hagyományokhoz kötik. *Az új magyar irodalom* című munkájában tekintélyes részt fordított arra, hogy feltárja azt, hogy mindannak, amit Ady és az új irodalom gondolatokban, formákban hozott, annak előzményei már ott alakultak, munkáltak s keresték a megnyilvánulást a közelmúltban. A századforduló előtti évtizedek társadalmában már megindultak azok a változások, átrendeződések, amelyek a XX. századhoz vezettek. Ennek következtében: „A nyugtalanság — írja Schöpflin —, már forrott az elmékben, itt-ott hangot is kapott, de arra a hangra, mely öntudatra keltette a még csak félöntudatosan, félénken lappangó gondolatokat, mely felébresztette a neki megfelelő visszhangot, mely úgy hatott, mint az első ágyúlövés a háborúban,” — még várni kellett.⁸³ Egyelőre még csak azt lehetett látni, hogy szokatlanul nagy csapata jött az új mondanivalójú, még bizonytalan, de érdekesen megszólaló tehetségeknek, akik elkeseredve, hasztalan küzdöttek az érvényesülés jogáért és a közöny, meg a körülmény nyomása miatt, nem tudták magukat kibontani — Osvát szavaival — a „márványmegkötöttségükből”. És aztán jött Ady Endre, aki mindezt a nyugtalanságot már a huszadik század talaján mélyebben megélte, egybefogta és az *Új versek*ben felerősítve, új hangon, új eszközökkel megszólaltatta. Fellépése nem kezdete, hanem a célbaérő betetőzője volt ennek a régebből megindult folyamatnak, ezért Ady költészete mélyen benne gyökerezett a nemzeti múltban és éppen szokatlan újszerűségével nem megszakítója, hanem továbbépítője és kiteljesítője volt a nemzeti irodalomnak.

Schöpflin jól látta az Ady-probléma sokrétűségét és tudta, hogy azzal, hogy felismerte korhoz kötöttségét és a költő helyét a nemzeti irodalmunk folyamatában, ennek a problémának egy részét oldotta meg. Az igazán izgató feladat, az Ady-líra rejtélyeinek feltárása, az életmű értelmezése még hátra volt. Ezidőben ezt a munkát, — noha állandóan célja volt, — több okból is nem tudhatta elvégezni. Egyrészt, az életmű sem zárult le és az minden további újabb fordulattal nemcsak magasabb szintre került, de előző korszakainak is új értelmezést adott. Másrészt ezt a viszonyok sem tették lehetővé; útjában álltak Ady teljes megértésének és megértetésének, mert az állandósult politikai viták zsákutcájában nem lehetett az egész életművel foglalkozni, hanem annak csak az aktualitás által, az érdekeknek megfelelően kierőszakolt néhány kiragadott elemével. Schöpflin remélte, hogy hamarosan eljön Ady teljes megértésének az ideje. *A menekülő Élet* kritikájában írja; „Azt hisszük, hogy egyfelől a vak rajongás, másfelől a meg nem értés és a tudatos megérteni nemakarás évei után már jön az ideje Adyra nézve is a teljes megértésnek, amely a maga értékében fogja őt is belesorolni mai életünk értékei közé.”⁸⁴ De Schöpflin életében tulajdonképpen sohasem érkezett el ez az idő. Mégis újra és újra nekikezd, és ha nem is ér el céljához igazán sohasem, de egyre több Ady-titok birtokába jut és vele egyre teljesebbé teszi az Ady-képet.

⁸³ Uo. 81.

⁸⁴ SCHÖPFLIN: *A menekülő Élet*. Vasárnapi Újság, 1912.

ИЗМЕНЕНИЯ В ВОСПРИЯТИИ ТВОРЧЕСТВА АДИ А. ШЁПФЛИНЫМ

В нашей литературе ещё не было поэта, творчество которого вызывало бы такую острую полемику, как творчество Ади. Уже с выходом своих «Новых стихов» Ади становится центром, концентрирующим не только эстетические и литературно-политические вопросы своего времени, но и затрагивающие интересы всего общества и требующие принятия определённой позиции политические вопросы, которые в течение полувека служили возбуждающим импульсом духовной жизни и порождали всё новые и новые споры, глубоко отражающие литературную жизнь своего времени.

Шёплин относится к числу тех немногих, кто быстро осознал величие Ади как поэта, эпохальное значение его творчества и кто не побоялся выступить в его защиту. В данной работе автор исследует вопрос о том, как под влиянием Ади Шёпфлин отошёл от консервативной ограниченности в области эстетики и мировоззрения и приблизился к Ади и новой литературе в целом, каким было его восприятие Ади, какую роль он сыграл в полемике вокруг Ади в качестве ведущего критика Запада. Исследуемый период охватывает почти 50 лет, в течение которых восприятие Ади Шёпфлиным, а также его аргументы в полемике вокруг Ади в водовороте истории, под всё более усиливающимся влиянием Ади существенно изменялись. Автор стремился проследить этот процесс. В данной статье — в период до 1919 года, а затем — в период между двумя мировыми войнами.

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

KIADJA

A JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI
INTÉZETE

AZ IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK 1—150. mutatója az Acta Historiae Litterarum Hungaricarum XVIII. kötetének (Szeged, 1981.) különnyomatain, az IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK 135—150 sorszámú példányain található.

151. *Csukás István*: Irodalmunk nemzetiségszemlélete a szabadságharc után (1849—1867). 1983.

152. *Krajkó András*: Schöpflin Aladár Ady-képének változásai. 1983.

153. *Kiss Lajos*: Babits és Illyés költészetének néhány rokonvonása. 1983.

154. *Vörös László*: Juhász Gyula bibliai témájú verseiről. 1983.

155. *Baranyai Zsolt*: Juhász Gyula szépprózája. 1983.

156. *Zsoldos Sándor*: Somlyó Zoltán és Juhász Gyula kapcsolata. 1983.

157. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula levelei Elefánt Olgához. 1983.

Juhász Gyula kiadatlan tanulmánya — Zrínyi védelmében. 1983.

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
(SECTIO PHILOLOGICA)

Nyelv és irodalom I. 1955.

Nyelv és irodalom II. 1956.

Irodalom I. 1958.

Irodalom II. 1959.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus I. (1960—1961). 1961.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus II. 1962.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus III. 1963.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IV. 1964.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus V. 1965.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VI. 1966.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VII. 1967.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VIII. 1968.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IX. 1969.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus X—XI. 1971.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XII. 1972.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. 1973.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum I.

1973. Csukás István: Jókai és a nemzetiségek.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum II.

1773. Даниел Якош: Вопросы содержания и формы в теории литературы Г. В. Плеханова

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIV. 1976.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XV. 1977.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVI. 1978.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVII. 1981.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVIII. 1981.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIX. 1983.